Ш/ј. 3942

Једна песма лирике религиозне

Држи се од давних времена мишљење да све у човеку зависи од њега самог. Човек извлачи из себе сам своју судбину, све своје личне и друштвене моћи. Некако као паук што извлачи из себе своју пређу, рекли бисмо: и материјал за пређу, и узорак мреже, и сву организацију своје егзистенције на пређи и у средини мреже. Отприлике тако, додају они који имају горње веровање, али не сасвим тако. Пауци нису индивидуалности, а људи јесу. Резултати од једног истог догађаја нису исти код људи; онакви су какав је онај коме се тај догађај десио. А ми питамо: а који је тај "један исти догађај" за многе и разне људе? Он не постоји, било да извире из духа људских, било да долази, што се каже, од Бога. Падање кише и снега, слепоћа, талент, смрт — ни два човека се не би истоветно изјаснили о тим догађајима у својим животима. Непознате моћи у човеку, невидљиве њихове функције чине да је, на пример, киша, један исти појам, али хиљадоструко осећање и доживљај. Људи са горњим веровањем пристају на то да у човеку има скривених моћи, али не примају мишљење да се човеку додају ~~још~~ с времена навреме непознате моћи. Додирне човека нешто што он не може да додирне. — ~~Један стих има римски~~ Лукреције ~~који~~ је био рационалист и материјалист ~~и видео безграничност духа~~. И то је разлог да један исти човек у једном истом понављеном случају мисли и дела зависно од онога што се у том часу или у међувремену додало у њега, потпуно ново и друго, преображавајуће у учинку.... ~~И тако~~ Једни људи кажу, тврде: мој живот и моја душа су моји, ја сам им господар и ~~тво~~ ~~рац~~. Други кажу и тврде: мој живот је ~~део~~ део божјих радњи и мисли, моја душа је онај свет у мени. У разним цивилизацијама, у разним филозофијама људи истовремено потврђују и поричу исту ствар. Једаред се вели да је борба у животу нужност, смисао и лепота; други пут, да је проклетство и казна. Једни кажу да је материјални прогрес гаранција за опстанак човечанства, други, да је духовни живот циљ људства и гаранција за сваки прогрес, чак и материјални. Једаред важи: да је овај свет хаос и судар, други пут, да је његово постојање и манифестовање чудесно, лако ~~и~~ безболно. Разноврсност је природна лепота. Човек није паук, и није само ковач своје судбине и своје познане среће, човек је сарадник божји на безброј начина и на безброј сектора божјег рада и умовања. Хераклит је учио, да једно исто опште правило важи за све што се истовремено и узастопно догађа, и да зато овом свету не може бити краја. Све пролази, да, али је пролажење вечно, и условљава и вечно трајање. Хераклит је, све у свему, имао о свету представу нечег нетеретног. Хришћанство учи да ~~прав~~ служба Богу — ми то називамо сарадњом с Богом — није ни бестеретна ни безбрижна. Кант, заплетен у проблем судбине човечје, записао је: да у животу, на крају крајева, није важна човекова срећа, него божја слава. Дарвин је стратегкију живота тумачио као борбу за голи материјални опстанак. Владика Раде, као мислилац, уочио је ту борбу, али је није филозофски разрадио и објаснио. Јасни философски акценат и метафизичку веру ставио је Владика у божанско у човеку, у искру духовну, у сродство ~~човека~~ с Богом. Неко много старији и од Владике Рада и од Дарвина запазио је и смело констатовао ~~уг~~

им ~~процесима света што се постоји. То је био немачки лиричар~~ мрежу у животним процесима света што постоји. То је био славни немачки лиричар 13-ог века, Валтер фон дер Фогелвајде, а стихови су ови:

I

француски владика Босие писао је, да индивидуа значи неред и заблуду. Ми од данас, опет претерано или бар једнострано, ~~у~~ гледамо у неограниченој индивидуалности слободу. Све те разноврсности природне су, лепе и Корисне. ~~Па~~ Врше се, врше људи над њима изједначења. Траже и налазе у васелени и у себи моћ која у једном, одређеном смислу влада свим разним идејама и осећајима, која нормалише и оплемењава све замахе човечје.

Многи људи верују данас у техничку будућност света. [illegible] Техника је у наше доба одиста ~~[illegible]~~ најмоћнија, ~~[illegible]~~. Летови, радио и све друге бежичне комуникације, кинематограф који говори, плоче музичке које дају врсту бесмртности нечијем гласу или свирању — то су данас чињенице које постоје и у селима и у пустињама. Многе идеје које су некада спадале у област поезије, фантазије, можда и религије, данас спадају у област технике. Људи се данас више диве делима својих умова и руку него делима природе, делима божјим. Неосетно упадамо у "обожавање дела руку човечјих". Усхићује људе шум и фијук ветра над морем у кинематографу, а чини им тај шум оно што је, рецимо, западни ветар на енглеској обали, онај који је Шелија инспирисао за једно савршенство у лирској поезији. [illegible] ~~Али~~ дух човечји је широк колико васелена, бржи од авиона, бржи као светлосни таласи, и увек је свестан да се велики ~~[illegible]~~ светски оригинали не доживљују у техници, него у унутрашњем животу, ~~[illegible]~~. ~~Унутрашњи живот то је онај свет у нама још док смо на земљи. Долазе нам~~ тренутци кад се мисао издвоји не само од обичног живота, него и од обичне свести. Сва сећања и знања, све бриге, сав живот морања бришу се. Претварамо се у контемплативна бића, радимо мисаони рад потпуно незаинтересовано. Осећамо се као птице, бивамо ~~ме~~ анђели: нити сејемо, нити жањемо, а добро нам је. Дух бдије усред унутрашњег живота, пуни смо религиозног осећања, и то је цео живот. Савременички лиричар Мури-Александер ~~[illegible]~~ пева:

II

Кроз те дивне просте стихове проговорила је дубока религиозност. Библијска метафора о светским и материјалним бригама јача је ту, код песника, него у оригиналу. ~~Обичај је~~

Обичај је рећи, нарочито уз ручак и чашу вина, да су религија и религиозна осећања у току векова имали своје време ~~и~~ или своја времена. Кажу то људи који не знају ни шта је религиозност ни шта они сами осећају. Мисле да нема религиозности у ономе што су они у модерна времена навикли да стављају на место где је некада стајала религија ~~[illegible]~~ Богу управљена; ~~религија нације~~ у демократији, такозвана религија човечанства, ~~[illegible]~~, разне мистике разних људских изживљавања, мистика национализма, завичаја, заклетве ~~[illegible] и старешинама и тако даље~~.

застави и старешинама, затим мистика певања, музицирања, поезије; најзад мистика оних момената кад човек осећа потребу да падне на колена негде у самоћи. [illegible] религиозних осећања, Варају се људи много. Наравно, религиозно стање душе човечје није редовно, али је стално. ~~Служе~~ Зар нису стална размишљања о религиозним осећањима човека не само у философији и поезији, него и у социологији. Зато је и молитва [illegible] у човечјем животу ~~стална~~ зато је и религиозна песма и поема стална. Колика је огромна количина религиозних расположења и мотива и циљева у уметности и литератури, то се заправо и не слути. Механички се учи по школама и ~~ми~~ чита по књигама : да је сва уметност изашла из религиозних осећања, из контемплација, из гледања на живот под углом вечности. [illegible] Као некада, и данас свака виша уметност, висока поготову, светла је и утробна и моћна над човеком религиозним осећањима који су у њој. Не В. Иго са Контемплацијама, не Вињи са Судбинама, не Рилке са Књигом монашког живота и смрти, не Александар Блок, него један Хајне, један Бодлер, један Леопарди — из религиозне мистике су ~~ове~~ велике ~~[illegible]~~. Тајна живог света и гробља, тајанство васељенских закона, чудеса љубави, проблем зла и очинства, ето то су ~~ми~~ инспирације, мотиви, поводи за скрушења и за отпоре и хулу. Сасвим несрећни и неваљали Франсоа Вијон има у свом Великом тестаменту редове чисто религиозног настројења:

III

Оно што у високој поезији и прози ~~више~~ тежи у моралну сферу, то је религиозно осећање, које у светости човечјег живота види највиши идеал. Сваки Клингсор жели да постане витез светог Грала. Један Бокачо, жив у доба знатне удаљености ~~од~~ од религиозних времена Средњег века, жив у доба кад је Пучо Капана сликао Бичање Христа, а само мало даље од Христа насликао превртање мајмуна — ~~и~~ Бокачо се у једној добро промишљеној песми окреће Богородици:

IV

Песник, стваралац, близак рођак Бога, самим тим мора спасавати свет и разбијати зидове мрака и зла, мора се заносити идејом истине, добра и лепоте, дакле идејом ~~Бога~~ Бога.

Покушали смо једном приликом изобележити врсту антологије религиозних мисли у сабраном делу једног аутора који нема глас да је религиозан или мистик. Доживели смо што нисмо сањали. На свакој трећој, четвртој страници, у сваком ставку од вредности и лепоте; религиозни поглед на свет и на душу човечју, ~~[illegible]~~ понекад ~~је~~ у изразу и слици ~~[illegible]~~ сасвим правог побожног скрушења, понекад муке и гнев због приближавања искупљењу. ~~[illegible]~~ [illegible] мисли чисто монашких и аскетских. Изобележили смо читав један мали систем учења: да у свакој жељи човечјој има мамац у зло. Тај аутор је наш писац, и још ~~жив~~, дакле га нећемо цитирати. Али у Тристану и Изолди, у тексту Рихарда Вагнера који такође нема репутацију религиозности — тобоже је тек са Парсифалом ~~[illegible]~~ постао религиозан — има следеће:

V

[illegible]

Ако се добро загледа у књижевности високих свих народа, недокучно се помиње бар толико пута колико знано; смрт толико пута колико живот, ужаси мучене савести толико пута колико и грех. Другим речима: у стопу за човеком иду бат и знак пред којима не може зажмурити ни врата затворити никоја душа, никоја савест. Потресни су стихови Пушкина у Борису Годунову, из уста измучених мука Бориса, насилног цара који је преко леша и крви убијеног царевића узео круну:

VI

Шта је то? Божји суд? правда као божји закон? Не, то је религиозно осећање у убици, осећање да се уравнотежава разравнотежено, да ће на степениту престола умрети насилни и крвави цар. Јер је последња и најпростија истина религиозног осећања: да се све плаћа. У наша времена, песник са јаким религиозним осећањем не значи песника религиозних песама, још мање изречно хришћанског песника, још мање католичког или православног песника. Модерни песник религиозне душе ти је индивидуални мистик. Он може описивати вече, или воду која крај нас протиче и не враћа се натраг, и испунити строфе дубоко контемплативним акцентима и симболима. Наравно да међу мистицима песницима има и католичких песника и православних песника. Католичка поезија још ренесанс. Мотиви тих песника имају везе са црквеним обредима, са догмама, са библијом. Ренесанс православља је више у философији, у религиозној философији, наравно. Има међутим једна догма хришћанска, догма и источне и западне цркве, која не да мира уметницима најразноврснијих категорија, и уметницима кроз многе векове. То је догма о безгрешном зачећу, то је мотив Благовести. Та необично компликована и необично тврда догма обрађена је уметнички — бојама, у камену, у легендама, у песмама — много стотина пута, чак много хиљада пута ако се рачуна од времена првих минијатуриста сликара. Догма та је тако тврда, да сликарима и вајарима просто императивно намеће композицију. То је оно стереотиписано једно према другом стављање две фигуре свега, са фиксираним позама мање више, и са фиксираним душевним стањима. Песници који чисто идејно, апстрактно, мистички обрађују тај мотив, имају несравњено више слободе. Па ипак, сликари су дали несравњено више Благовести од песника, и успевали, чак до генијалних успевања, да у једну фиксирану композицију унесу сву мистику светости, загонетности, поезије. Колико инспирисаности у сликању човечанског и божанског, колико напора и мука да се домаши натприродно, колико правих чуда да се Маријино лице, па чак и тело учине тако прозрачнима да ~~телесним~~ разумом разумемо оно што пева једна анонимна средњевековна словеначка песница:

VII

Сликари Благовести, то су до данас највећи уметници тога мотива. Али немир је и у песницима. Можемо почети са оном сасвим примитивном, без трошења главе састављеном песмом Нирнбершких мајстерзингера:

VIII

па ићу до Рилкеа, који се питао ~~[illegible]~~ лупом, шта трепери у оном прамену ваздуха између подигнутог прста арханђела и на одбрану избачене руке Маријине. У својој књизи Das Marienleben, у песми Благовести, симфонисало је Рилкеова мистика чудо: од "судара" погледа анђела и девојке све се у свету испразнило, сва моћ света се од њих двоје усредсредила, од тога се нешто десило у ~~природама~~ [illegible], весника и Марије, усамљено њихово сретање се угрејало, и посветило се религиозном упламеношћу њихових душа:

IX

Постоји на тему Благовести песма безименог италијанског поета 15-ог века, у којој се песник решио да просто и право запита ту ~~девојку~~ скоро самртно озбиљну [illegible] шта је мислила у часу појаве арханђела, и у својој узнемирености:

X

Марија не открива тајну, али драговољно испуњава жељу побожног песника, и препричава, са грацијом, од прилике оно што знамо из традиционалне књижевности о благој вести. Строфе у којима тече дијалог, беле су и звонке као сребро. Уз је та песмица — у једној драгоценој италијанској антологији — заоквирена двема илустрацијама: с једне стране, репродукција дрвореза насловног листа једне збирке похвала Богородици из 15-ог века, издате о трошку Лоренца Мањифика; с друге стране, репродукцијом Ботичелијевих Благовести, оне познате слике на којој, пред отвореним прозором, стоји место голуба танко високо дрво, као зелена буктиња наде и радости. [illegible] У стиховима Валтера фон дер Фогелвајде има занимљива варијанта, доказ да су песници ~~бивали~~ пред догмом о благој вести, [illegible] понекад ~~и сувише~~ [illegible] слободни. Песник замишља будућу Богородицу не као изненађену и престрављену девојку, него као ~~чисту~~ брмениту жену, [illegible] и каже:

XI

Ако је реч о једном низу религиозних лирских песама кроз векове, Италија долази на прво место. Италијански Средњи век и Ренесанс изживео је најпотпунији живот човеков. Сем наука и уметности, живела је у тој Италији и снага и лепота једног хришћанства његованог из побожних душа људи. Није сметао ни Аристотел, ни разум, ни јереси, ни корупција Рима. Душе људи нису биле баналне, ~~живле су~~ живеле су многострук живот, па и живот религиозни. Данте је разумом ревидирао учење цркве о спасењу, али му, комплетном и гениалном, то није сметало, само помагало, да у додиру тезе и антитезе осети до дна и једно и друго, да мрзи папе и Рим, а воли католичанство, да у својој Комедији уметнички сложи и памфлете против цркве и најзаносније веровање и молитве. Та Италија комплетних људи оставила је оне градиће од којих ће сваки врста цивилизације, оставила архиве и библиотеке, брда уметничких дела, па оставила и религиозну поезију, којој нема премца. Наравно, има у тој поезији читавих хрпа обичне реторике, али има и оног више никада непоновљеног што је кадро религиозно узбудити и равнодушног читаоца. У Италији онога доба људи су осећали шта је молитва и верско блаженство, осећали шта вреди медитација побожне душе.

7

~~равнодушног човека~~. У Италији тога доба су људи знали и осећали ~~све, па су знали и осећали и~~ шта је молитва и религиозно блаженство; умели бити пусти и раскалашни *кортеђани*, али се по унутрашњој потреби завлачили и у бледе медитације и бледе среће покајника и мудраца.

И француски Средњи век има ~~оригиналних и~~ топлих религиозних ~~[illegible]~~ у својој богатој епској поезији тога доба; текстова има и своју религиозну лирику, али онај самозаборав, у ону понесеност италијанских аутора, у чијем тексту се буквално види кад су, певајући, изгубили везу са овим светом, престали писати за људе, и остали да вапију или славослове лице у лице с божанством — то француска стара религиозна лирика врло ретко достиже. Прво, Француска је, у Средњем веку, доста дуго била културно вођена од Италије, имитовала је и зајмила од ње, имала своју епоху италицизма. Друго, ~~[illegible]~~ Французи су други народ. Галски елемент у њиховој природи није дао духу да се одвише увлачи~~, и смирује~~ у тајни своје егзистенције. Бретонско-норманска традиција је опет све хришћанско и одвише мешала са древним скаскама и бајкама. Сав француски народ је више или мање ~~[illegible]~~ природе, мобилне, ведре, ~~[illegible]~~, осетљиве на меру, ~~[illegible]~~ природе, ~~[illegible]~~, која не воли ~~[illegible]~~ дух ~~[illegible]~~ одвише строг, а нарочито не тужан. Абелар, у XII веку, ~~[illegible] по разуму [illegible] и по темпераменту свом~~ није могао да заволи ~~ужасну и~~ тужну историју Христове жртве, и строго учење о гресима људским. Он је одрицао *грешност* поступка првих људи, и тврдио да је Христос само по доброти и љубави, а не по нужди, узео страдање и смрт на себе. ~~[illegible]~~ У том смислу је он, Абелар, исписао оне чувене речи: *Non fusse necessarium in mundo Christi adventum.* ~~[illegible]~~ Сем тога, цела историја, политичка и религиозна, друкчија је била у Француској но у Италији. Већ крајем XIII века, кад су у Италији — и поред ~~[illegible]~~ чудне и грандиозне фигуре сицилианског Фридриха II, ~~[illegible]~~ „јеретика и антикриста“, са којим почиње у Италији власт интелекта у савестима религиозним — кад су у Италији вера и црква још биле суверене, ~~[illegible]~~ у Француској је већ одлуче~~[illegible]~~ на победа краљевства и грађанства над влашћу црквеном. ~~Наравно да је та знатна промена курса у животу [illegible] изменила и књижевност.~~ Фантастично се повлачи испред рационалног, дидактичног и практичног; религиозно се повлачи пред скепсом и критиком. А скепса та и критика, у почетку још пуне респекта за веру, ~~почињу са [illegible] анализом разума човечјег као немоћног да сондира дубине верских мистерија;~~ али свршавају са анализом саме вере~~ и са повлачењем њених граница. У Француској~~, смрт, на пример, већ је у почетку XV века престала бити мистични препород душе, и ~~почела се јављати у~~ се у поезији само као мотив жалости због уништења живота и ле-

---

~~Није било потребно свету да Христос дође.~~

7/1

ноте. Французи су ~~доиста~~ највише Грци после старих Грка: ~~сенсуалци и артисти, пре свега~~. Тако је онда и њихова религиозна лирика убрзо постала ведра, грациозна, умиљата, човечна. Франсоа Вијон, у XV веку, има у својој молитви Богородици редове о мученичкој смрти Христовој, и том приликом он жали оно што нико дотле, рекли бисмо ни после, није пожалио у распетом Христу, његову младост:

offrit à mort sa très chière jeunesse[1].

[illegible] религиозних молитава,

Док Италија XVI века даје сонете све ~~дубље религиозне мистике~~ (Тасо, Ђамбатиста Марино), у Француској, Жан Пасера (Passerat) пева ~~страшно~~ шаблонску и досадну *Химну спаситељу*, а истовремено пише витлејемски нежну и побожну, и по форми првокласну ~~религиозну~~ песму на смрт сиротог малог врапца, којег је мачка појела, и на чији празан гробић песник сазива све што има крила:

Passant, le petit corps d'un gentil Passereau
Gist au ventre goulu d'une Chate inhumaine;
Aux champs Elysiens son Ombre se promène.[2]

идиличне → идилична,

Ето почетак оне, у данашњој Француској религиозној лирици обновљене и усавршене традиционалне ноте, ноте галске, ноте једног Вијона, Мароа, Ронсара, ~~до данашњег дана~~. То је нота нежно елегична, чисто емотивна, света без помпе и ужаса, асишка; то је нота поезије која изједначује животиње и ствари с људма, која сен мртвог врапца облачи у велико почетно слово, и чини од њега име, лице, Божје биће. Француски религиозни лиричари, стари и модерни, гаје у себи врлину сличну оној каква је била, по мишљењу Паскала, *(Разговори о Епиктету и Монтењу)*, врлина у Монтења: „наивна, интимна, пријатна, добре воље и шаљива, скоро несташна и враголаста". Наравно, не треба мислити да је сва модерна француска религиозна лирика у духу том, у духу Франсиса ~~Џејма~~. Код других писаца (Клодел, ~~Кокто~~, делимично Морас), она има моћне и сублимне црте првобитног хришћанства и ~~триумфантног~~ католичанства, из ње бије оно светло хришћанско херојство по којем је у човеку снага одречења већа од снаге пожуда, по којем крст може да буде и лак. *Si libenter crucem portas, portabit te,*[3] каже, ~~данас и код православних~~ много читани августински калуђер XV века, чувени Тома из Кемписа, али каже и Пол Клодел,

Жама

моћног

П иза

Пеги,

У немачким антологијама религиозне лирике смета ~~врло~~ често нескладан избор песама. Не ~~излази~~ јасно и пластично

постаје

---

[1] жртвова смрти и своју премилу младост

[2] Пролазниче, мало тело једног милог Врапца
Лежи у трбуху прождрљивом нечовечне Мачке;
Док Сен његов борави у пољима Елесејским.

[3] Ако драговољно понесеш крст, носиће он тебе.

8

врста религиозности и темперамент молитве једног доба. У старој лирици, сем тога, има за чудо много хладно реторског, ~~и~~ сасвим незанимљивог, ~~што (у Италији и Француској спасава лепота језика)~~, и баш под потписом најбољих имена. Једноставност ~~испада мало~~ и одвише безазлена; или, и то у најбољим примерцима, јаким по идеји, форми, ~~лиризму језика и ритма~~, дах не истраје увек до краја. Има једна анонимна стара народна молитва, (појављује се у многобројним антологијама), која изненађује садржином и обликом: посматрање постепеног ~~вењења~~ човечијег тела на умирућем Богу који је постао човек. Акценат песме се диже до последње строфе; ~~и још и у првој половини те строфе~~

књижевног
је
пропадање
стално,

O Menschheit bloss, o Marter gross,
O Wunden rot, o bitterer Tod[1]

и онда одједаред склизне (без нужде, могла се песма завршити горњим редовима), у убичну литанијску фразу:

Durch deine göttliche Mildigkeit hilf uns zur ewigen Seligkeit![2]

Оно што у неким, немачким ~~особито рукописним~~ збиркама и молитвеницима појединих лица из прошлих векова често изненади и освоји, то су слике. Не украшена почетна слова и арабеско~~ване уздужице~~ текстова, него ~~прави~~ уметничко сликарски и резачки прилози. У Нирнбергу, у Германском музеју, има ~~у том смислу~~, драгоцена витрина. Један ~~такав~~ молитвеник садржи низ Мемлингових сличица које су саме по себи дубоке молитве. Још су на тим и сличним молитвеницима, занимљиви и породични печати и грбови, са разним портретима тог и тог часног грађанина или високорођеног племића и његове жене, *und syn Fruw*. Пажње вредна је чињеница да *syn Fruw* увек стоји врло позади онога чија је, и да је умањена колико год је персективска могућност ~~то~~ дозвољавала. На једном таквом печату је исцрпена сва тенденција: крупним словима стоји урезано *und syn Fruw Mechtilde*, али сироте Матилде нигде нема.

уресама,
дуж
има

У антологији *Religiöses Leben*, рађеној од више аутора, једној од најуспелијих збирки старе поезије које смо могли прегледати, има лепа песмица ~~најбољег лиричара немачког XV века~~, Валтера фон дер Фогелвајде, која почиње у тону хајнеовске лирике, и има одједаред обрт у сентенциозно и религиозно; ~~(што је, уосталом, такође хајнеовски стил и темперамент)~~.

религиозне
безмало

Jch sass auf einem Steine
Mit aufgestütztem Beine,

~~[1] Бити само човек, из великих мука,~~
~~И црвених рана, горког умирања.~~
~~(Старе немачке песме доносимо из модерних издања, са паралелним текстовима у оригиналном и модерном језику.)~~

~~[2] Твојом божанском благошћу помози нам доћи до вечног блаженства.~~

Darauf mein Ellenbogen stand,
Und hielt geschmiegt in meine Hand
Mein Kinn und eine Wange,
Und so bedacht ich bange,
Wie man noch recht soll leben hier.[redacted]

У истој збирци се налази и духовита, лака, некако у француском стилу грациозна [redacted] песма чувеног мајстерзингера XVI века Ханса Закса, *Свети Петар и коза.* Св. Петар се чуди да Христос, свемоћан, не уме боље да управља светом; све иде натрашке; правде нема; науке и научници ништа не користе јер

— — — gehn durch einander sehr,
Eben gleich wie die Fisch im Meer,
Da immer einer den andern verschlingt..[redacted]

и јуначи се да би он, само да је годину дана Бог, знао реда начинити. Христос му чини предлог да само један дан буде Господ, предузме *in Summa... das Regiment*, и чини штогод хоће. Прва дужност Петра-Господа је била да испуни молбу немоћне сироте старице, причува јој козу на планини, и у вече је читаву кући врати. Ванредни су стихови о томе како млада и несташна коза шиканира и до беса доводи несрећног Петра. У вече, Христос се смеши, јер зна шта ће чути.

Petre, willst mein Regiment
Noch länger b'halten in deiner Händ?[redacted]

Одговор је лако погодити: сва човечја мудрост, па једва са једном козом за један дан да изиђе на крај.

У новија времена, после великог потреса интелекта и савести који је донела Реформација, немачка се религиозна поезија удубљује, и има овде онде ретких акцената. Да споменемо само лирику несрећног Хелдерлина (Hölderlin, песник прве половине XIX века), или антологију Борхортову *Ewiger Vorrat deutscher Poesie*, или из антологије Вирта, (G. Wirth), која има више свезака, онај одељак Клопштокова *Месије*, где Христос, после васкрсења, срета на друму Матију и Клеофу, и иде с њима у Емаус. Сапутници не упознају одмах Христа, али, осетивши кроз разговор „Божјег човека“, и препуни вер-

---

~~[1] На камену сам селео,~~
~~Ногу сам ослонио,~~
~~На њу лакат ставио,~~
~~Мекано у шаку положио~~
~~Браду и један образ —~~
~~И стао мислити са стрепњом~~
~~Како да се у свету и по Божјој вољи живи..~~

~~[2] — — — зло се пречањају,~~
~~Баш као рибе у мору.~~
~~Јер све један другог гута..~~

~~[3] Петре, желиш ли моју власт~~
~~И даље да задржиш у својој руци?~~

ских узнемирења после смрти и ускрса Христова, заволе га, и не даду му отићи. Ту је онај класични, апсолутно библијски миран ~~и дубок~~ ставак, са ~~једним особит~~о лирским акцентом страхобног осећања сутона у човечјој души:

„O, bleib bei uns, du Gelieb:er,
Sieh', es will Abend werden, der Tag hat schon sich geneiget."
Und sie hielten ihn zitternd bei beiden Händen und baten.[1]

[illegible] / једна класична песма

Овај ~~[illegible]~~ ~~модерног скулптора (жалимо што смо му заборавили име), модерне Вилхелмове цркве у Берлину, да~~ изради барељеф особите лепоте ~~[illegible]~~, и стави под њега Клопштокове речи. Барељеф стоји у трему, ~~при~~ улазу у цркву, доста високо дигнут и у висини ~~осветљен~~, и такав је да се крај њега остаје ~~често предуго, и више и не стиже ући у цркву. Све се ту сврши.~~ Дан умре, удаљи се са свим гласним и шареним што смо волели, човек ~~са [illegible] испражњеном и осиротелом свешћу~~ заплива у нешто непознато, плови као усамљена лађа у сутон, а за њим, као за бродом бразда ~~[illegible]~~ воде, вуче се страх од ноћи, од свега непознатог и великог ... „Не иди од нас, јер ето хоће да се смркне."

У енглеској религиозној поезији, ~~све до најновијег, Бле-~~ ко- ~~ковски мистичног, и сада неокатоличког тона, као, рецимо, Томпсон, пролази у својој лирици кроз мучења и екстазе средњевековно светитељске — у енглеској религиозној поезији~~ издиже се ~~[illegible]~~ над ~~саму~~ љубав према Богу, као важнија, љубав према човеку. Бог је ~~ту реће~~ онај строги и суревњиви Бог који тражи да у срцу човека буде само он, ~~тражи да човек одстрани и уништи све што му, човеку, смета да воли само Бога.~~ У енглеским старим молитвеницима, и збиркама песама, и записима калуђера, Бог има необично много доброте и стрпљења, и нарочите милости према ~~оном~~ човеку који је ближњем био брат, и нарочито много брига за ~~оног~~ коме људи нису довољно помогли. Познат је онај, после и у модерну причу прерађени текст енглеског мистика из XIV века Ричарда *Rolle de Hampole*, где на исповест ~~калуђеру~~ долази човек који је толико грешан да не сме да каже своје грехе. „Напиши их", саветује му калуђер. Кад је прочитао, ужаснуо се, изјавио да он толике грехе не можа разрешити, и послао несрећника даље, до опата. Опат узима хартијицу, гледа, преврће, тражи, а хартија бела као снег — збрисани Божјом милошћу сви греси. . . У Конвенту Св. Томе, у Оксфорду, има ~~један~~ рукопис из XVI века, са ванредним минијатурама у злату и многобројним нијансама плаве и зелене боје. У једном почетном слову је нацртан Христос, ~~а к њему~~ долази читав низ гротескних фигура, деце, старих жена, монаха. Христос носи у лицу и телу израз неког доконог стрпљења и насвеготовости, од прилике израз једног деде у кругу унучића. Текст је уз то следећи:

---

[1] „О, остани с нама, вољени,
Погле, сутон се хвата, дан хоће да падне."
И држаху га за обе руке, дрхтаху и мољаху.

X и протестантску и неокатоличку

[illegible]

I would fly to him,
if I could;
but I cannot fly,
I will go;
when I cannot go;
I will creep to
him [1]

а/

У слика одаје да је ~~[illegible]~~ акцент у смислу тог текста, не у готовости хришћана да, тешко или теже, доспеју до Христа, него у готовости Христа да прими све алтернативе, и да чека коликогод треба. ~~[illegible]~~ блага и мало комодна црта у ~~карактерима персонифицираних божанстава, рефлектује се, наравно, у онима који, с молитвеником у руци, пред тим божанствима размишљају о својим религиозним тежњама.~~ У молитвенику једног старешине чојарског еснафа, у XIV веку, има запис: „Најбрже стигне онај ко се не жури, и који свој путни пртљаг носи више у глави и у срцу, него на леђима. Имао је право калуђер источне цркве кад је записао: Са стрпљењем и истрајношћу и стакленцетом уља стиже пуж у Јерусалим.“ Наравно, има и у енглеским религиозним збиркама доста оних типичних средњевековних химни и молитава које су пуне бусања и јада и ~~себе~~ поништења, крви и суза, и божанских и човечјих, али се ~~ипак~~ ~~[illegible]~~ похвале, и плачеви неба и земље, прожимају ~~или своје~~ ~~на~~ жеђ човека за љубављу, и веру кроз ~~[illegible]~~ љубав. У Ламбет-библиотеци у Лондону има рукопис два ванредно сугестивна лирска „плача“, Богородичин и Христов, из раног XIV века. Христов плач је због мало љубави у свету. Из њега смо преписали неколико редака занимљиве симболике онога доба

Н само

/ева"

Ви

Under the tree a man sittynge;
From heed to foot woundid was he.
— — — — — — — — — —
A semeli man to ben a king,
A graciouse face to loken into;
I askide whi he had peynynge —
He seide — Quia amore langueo.[2]

---

[1] Летео бих к њему
кад бих могао;
али не умем летети,
отићи ћу к њему;
а ако не могу ићи,
пузићу до њега.

[2] Под дрветом је човек седео,
У ранама од главе до пете.
— — — — — — — — —
По изгледу, краљ би могао бити,
С умилним лицем ми поглед срета.
Запитах га: зашто је страдалан,
Он ми рече — јер љубави сам жељан.

10

Нека ~~нам~~ буде допуштено вратити се још једаред Италији, и споменути већ споменуту антологију лирске поезије, једну од најуспелијих међу свима које познајемо. Она не садржи искључиво религиозну лирику, али пошто обухвата само XIII, XIV и XV век, има у себи знатан део религиозне поезије. ~~Зове се *Lirica italiana antica*, а израдила ју је Еуђенија Леви, стручњак за средњевековну књижевност, а писац и неколиких самосталних радова, али која је заслужену своју чувеност стекла у првом реду са својим антологијама прозе и поезије, сређеним увек и са вештином и са инспирацијом.~~ Антологија ~~која нас интересује~~ жива је слика оног компактног живота који је испуњавао те векове у Италији. У укусном~~, и директно фином~~ издању што се хартије, слова и распореда текстова тиче, *Антологија* је још украшена са 60 добро израђених репродукција слика, скулптура, миниатура и нотних таблица, које оживљују и допуњавају поезију, а које су саме опет допуњене цитатима из чувених дела о тим уметничким радовима; ~~и онда још свему томе додата серија историјских бележака~~. Збирку чине најразноврсније песме, али, као од прилике у Полгревљевој антологији енглеске лирике, нема ваљда ниједне слабе и некарактеристичне. Ту су Петраркини сонети, поезија у којој је све ~~само~~ симбол једног лубљег света што тек врховима својим извирује мало у овај живот. Ту је Чека Анђолиерија ватрометна поезија, са вечитом намером крика и ударца. Ту је Гвида Кавалкантија, Дантеова најбољег друга, опора метафизичка лирика, у којој ~~[illegible]~~ филозофија не успева увек да буде и поезија, али у којој се осећаји људски дижу до надчовечанских моћи. Ту су грациозне, папрено духовите канцоне безимених аутора. Ту је, најзад, прекрасна серија разних религиозних песама. Читамо кратке блажене строфице блажено верујућих; обожавања ~~[illegible]~~ Христа и Марије од стране ватрених католика; и овде очде, као цркву међу кућицама, налазимо по коју од ~~оних~~ ретких творевина каква је, рецимо, раскошна похвала и молитва Петраркина у славу Богородици, *Vergine bella, che di sol vestita*. То је песма значајна адорацијом и скрушеношћу хришћанина и грешника, уметношћу мајстора у језику и грађењу стихова, и, ваља рећи све, галантном духовном адмирацијом за жену једног великог, можда највећег духовног трубадура ~~[illegible]~~. Има пуно реторике у тој песми, наравно — дуга је, и једнако исту тему обрађује — али се све реторско усијава и блешти заносом песника који просто нестаје у својим строфама, који се гуши од екстазе, који себе ~~кида и~~ претвара у тамјан и глас звона. Да човек ~~само~~ тако наштампану сагори ту песму, пепео би јој остао врућ и блистав. Колико да се чује звек и звук, и осети топла пластика стихова, преписујемо ~~[illegible]~~ неколико редака те магичке хармоније:

Та књига је

Уза

Ln

Гвалда

Y

Vergine chiara e stabile in eterno,
di questo tempestoso mare stella,
d'ogni fedel nocchier fidata guida;
pon' mente in che terribile procella
i' mi ritrovo, sol, senza governo,
et ho già da vicin l'ultima strida.
Ma pur in te l'anima mi si fida:
peccatrice, i' no 'l nego,
Vergine, ma ti prego
che 'l tuo nemico del mio mal non rida.
Ricorditi che fece il peccar nostro
prender Dio, per scamparne,
umana carne — al tuo virginal chiostro.

Једна од најлепших и најкарактеристичнијих песама *Антологије* јесте *Плач Богородице* Јакопона да Тоди, ~~чувеног~~ мистика и ватреног песника, ~~који је био једна од~~ најмаркантнијих фигура калуђера-бораца италијанске мистике XIII века. Једна чисто поетска природа, са ~~фуриозном~~ наглином израза и слике, чини утисак да ће га [illegible] екстаза, гнев, жалост, разнети као младо вино суд у којем нема довољно места да ври. ~~Такве природе,~~ Јакопоне пише своју лирику у чисто драмском стилу. Свака терцина његових жустрих, краткоредих стихова у *Плачу Богородице*, то је један акт драме. Нигде описа, причања, вербалне доколице; све је развој догађаја, жива реч, диалог и монолог. Богородица директно говори и ~~самом~~ крсту

O croce, che ferrai?
El figlio mio torrai?[1]

Трагедија око распећа и умирања Христова затеже се као лук. Песник, слично гласоношама античких драма, ужаснут и без даха, али верно [illegible] у свима детаљима саопштава Матери напредовање катастрофе. ~~Само~~ Јарицање Богородице, најнежнија лирика и сама суза, крије у себи драмску трагедију. Трагични врхунац драме је у вриску Матере која *види* излазак душе умирућег сина

Figlio, l'alma t'è uscita[2]

Наслоњена на Јована, Богородица тугује над мртвим сином у строфама које су комадић лирске музике како је само италијански језик може дати, и још онај XIII века, који је за поезију бирао што је најлепше из латинског, провансалског и вулгарног домаћег. Какав чудесан звук имају, рецимо, ове речи Христове

Joanne, esta mia Mate,
tolliela en caritate;

---

[1] ~~О крсте, шта ћеш чинити?~~
~~Сина мога ћеш распети?~~

[2] ~~Сине, душа ти излази~~

aggine pietate,
chè lo core ha forato.[1]

Или стихови плача Богородичиног, ~~од којих доносимо један део, без превода, јер то~~ нису речи, ~~то је~~ плакање.

V Који ва- [illegible]

који су

Oimè, figlio innocente;
o mio sol risplendente,
passato all' altra gente,
qual ti veggio oscurato!
Figlio bianco e vermiglio,
figlio senza simiglio:
o figlio, a chi m'appiglio,
che mi ai cor mio, lassato?...

Ванредно ~~нежно~~ завршава и стишава Јакопоне велику трагедију; ~~Долази загушени акорд~~ религиозног смирења. Драмска сцена достојна богова ~~и светаца~~: ћутање над трагедијом од овог света.

[illegible] стање:

Trovaronsi abbracciati
madre e figlio a un cruciato.[2]

Јакопоне је у тој песми ~~од крви и крика~~ испевао драму која се, за време његових медитација, морала стварно одигравати у његовој души. Он виче у помоћ као да и њему растежу руке и прикивају ноге. *Succuri Maddalena!... Succuri Madonna!* У тим вапајима јечи страх очевидца. Таквих религиозних песама данас више нема. Модерни песник Рилке, ~~религиозан скроз~~, не може ~~више~~ да *живи* Голготу. У његовој песми *Pietà*, бол Богородичин је ~~[illegible]~~ резигнирано огорчење: њен живот је мртав, али не патетично мртав са забоденим ножем, него, ~~напротив~~, мирно мртав, пошто је смрт извадила из срца најотрованију жаоку бола.

Lg

песник индивидуалан;

Jetz wird mein Elend voll, und namenlos
erfüllt es mich. Ich starre, wie des Steins
Inneres starrt.
Hart wie ich bin, weiss ich nur Eins:
Du wurdest gross —
— und wurdest gross
um als zu grosser Schmerz
ganz über meines Herzens Fassung
hinauszustehen.[3]

tzt

~~[1] Јоване, ову моју Мајку~~
~~носи у срцу своме;~~
~~милостив јој буди,~~
~~јер јој је срце прободено.~~

~~[2] У загрљај падоше~~
~~мати и син загрливши распетога.~~

~~[3] Чаша мог јада сад је пуна, и безимено~~
~~је обладало мноме. Утрнула сам к'о станца~~
~~камена изнутрина.~~
~~Тако стврднута, знам само једно:~~
~~Ти велики си постô —~~
~~— а велики си постô~~
~~да би кô превелики бол~~
~~руб мога срца~~
~~премашио.~~

Y.

религиозности

Данас више нема оне ~~вере~~ која се од јутра до мрака мешала са човечијим животом. Модерни религиозни песници инспиришу се често посредно, туђом религиозном визијом. Тако је више но вероватно да је Рилке много доживљавао пред сликама једног ван дер Вајдена, пред читавом серијом његових уцвељених Богомајки, оних са кишом плача на образима, оних савладаних као ~~лешина~~. Рилкеова песма *Бегство у Египат* чиста је парафраза чувеног Шонгауерова цртежа истог мотива; са ~~оним~~ пађеницима без ауреола, човечански застрашеним, који не знају да су светиње и да их Бог води, и све надземаљско им је само у томе што путују као у сну. Рилке ~~иза~~ каже:

Und sie sassen wie im Traume.[1]

Данашњу религиозну медитацију, даље, више подстиче ~~мизерија~~ живота него величанство Бога, више бол него веровање. Стари мистици су били херојске фигуре, борци; данашњи су, мислима и текстовима, тамни документи људскога живота. Некада је ~~био~~ вечито поглавито један страх, страх од греха, и томе страху је било помоћи: ~~а~~ човек се кајао и исповедао, ~~а~~ Бог је био Бог који прашта и спасава. Данас је човек притиснут, као зрно између два воденичка камена, између страха од смрти и страха ~~од живота; и та два страха производе једно стално, тако да кажемо природно~~ осећање незадовољства, неутешности или гнева. ~~То~~ То је такозвана судбина. Та судбина, у медитацијама модерних религиозних песника, постаје оно ~~што~~ човеку не да спољна богатства, а исисава му унутрашња: не да живети, не да не бојати се од умирања. Врло даровити песници, у врло узвишеним религиозним песмама, пребијају ~~[illegible]~~ Богом изабране људе, најснажније мушке фигуре. ~~[illegible]~~ Вињијев Мојсије, (у поеми *Moise)*, човек који говори лице у лице с Богом, и прима законе за све душе, овако се брецa на Бога, очајан:

...Ne finirai-je pas?
Où voulez-vous encor que je porte mes pas?
Je vivrais donc toujours puissant et solitaire?[2]

Па онда, ређајући шта му је све било од Бога дато, завршава ~~[illegible]~~ пребијен и горак:

Mon pied infatigable est plus fort que l'espace;
Le fleuve aux grandes eaux se range quand je passe,
Et la voix de la mer se tait devant ma voix.
Lorsque mon peuple souffre, ou qu'il lui faut des lois,
J'élève mes regards, votre esprit me visite;

Зло које
Тна жртво

---

[1] И сеђаху као у сну.

[2] Зар нема краја?
Куда још хоћеш да лутам?
Живећу дакле увек моћан и усамљен?

12

од живота, страха од задатка животног и рада и страха од ~~мерде~~ нерада, и тако човек живи у вечитом незадовољству, неутољености, немиру. То је, како смо навикли да кажемо, трагика живота. И што већи човек, што више дарова у њему, што више од Бога му поверених задатака и извршених задатака — трагика све већа. Модерни велики песници, у часовима религиозних размишљања радо стају пред ту тему, пред ~~про~~ трагику човечјег живота којој нема лека. Виньи је у поеми Мојсије и Мојсију ~~уда~~ удахнуо то осећање. Мојсије је велик човек, Богом изабран човек који је све ~~пос~~ био и све могао, али он стаје пред Бога горак и уморан, само смрти жељан. ~~Не~~ Тоном жалобним, али донекле и тоном скептичном обрачуна каже Богу, неколико пута, да је "живео моћан, али усамљен", и безмало се брецнуо на Бога у смислу: доста ми је свега.

……… Ne finirai-je pas?
Où voulez-vous encor que je porte mes pas!

Тежак и претежак песимизам бије из те узвишене и ванредне поеме: човеку нема помоћи ни лека ни кад је велики ни кад је мали, ни кад је срећан ни кад је несрећан. Анђели су завидели Мојсију, и дивили му се — вели Мојсије сам о себи, али — "срећан, Господе, нисам". Песма Виньијева бруји сва од дивних пуних акорада, али спиритуална вредност песме није знатна. Мојсије јадикује, Мојсију треба срећа, Мојсије жели смрт као бежање од живота. За поему таквог песимизнама није требало узети старозаветног великана, човека који је с Богом разговарао. Виньи је помешао "редове", како би рекао Бергсон.

наставак ис

/3

ка којој мислимо.

~~О РЕЛИГИОЗНОМ ОСЕЋАЊУ И ЛИРИЦИ.~~

(~~Крај~~.)

Модерна југословенска књижевност има ~~сад~~ такође једну антологију религиозне лирике. Могли бисмо имати и више таквих антологија, и не искључиво од словеначких песама, што је случај са овом ~~о којој је реч~~, ~~издатој у Љубљани, ове године, уређеној од познатог словеначког песника Франце Водника.~~ И српско-хрватска ~~средњевековна~~ књижевност има ~~религиозно похвалних текстова~~; дубровачка књижевност има ~~нарочито~~ много химни и молитава Богородици; модерна српско-хрватска књижевност би, без сваке сумње, могла дати врло карактеристичну збирку религиозне лирике, на челу са ~~оним дивом који се зове Петар Петровић~~ Његош. А за једну антологију религиозне поезије источне цркве нашло би се сасвим особито благо, кад би био обичај превртати житија светих и књиге старијих и новијих аскета грчко-источне вере. ~~Уз строго одабирање, наравно, из тих би се хартија могла уредити читава ризница дубоко хришћанске и индивидуално мистичне књижевности~~. У тој литератури светаца, стараца, аскета и монаха, ~~цветала је и за нас грчко-источне вере једна дубља мистика~~, један спиритуализам, једно прекаљено хришћанство, који су се изражавали кроз уметност и мудрост ~~врло често првог~~ реда. Колико је нама познато, сем на грчком, (нешто су преводили Епископ бачки, господин Иринеј, и професор Лазар Мирковић), највише и најбољих таквих текстова имају Руси; и оригиналних, и преведених, и компилованих. Понајчешће су били прозни текстови они који су нама долазили до руку; али само по облику прозни. Нешто првобитно, опоро строго и директно, и хладно аскетско струјало је из тих редака. Они су ~~[illegible]~~, лишени ~~оне~~ рафиноване рафинованости коју има католичка религиозна поезија; али су и сачувани од оне понекад одвише јаке сексуалности у коју хоће да заблуди адорација и мистика ревносних католика. Изнећемо овде, ради контраста, по један пример једног и другог. Додајемо одмах да је текст из области католичке религиозне поезије један од врло непријатно карактеристичних, и ако је узет из дела чувеног мистика фламанског XIV века Јана ван Ројсброка ~~(Jan van Ruisbroeck)~~, из његове *Књиге о дванаест бегина* (нидерландска ~~калуђерица~~ која се још није заветовала). Тај мистик и учени теолог носио је уз докторску титулу још и додатак, звао се Doctor Ecstaticus. Оправданост тога назива ~~излази~~ на-

\\\ шем.

~~[illegible]~~

Т, ду-
боких
хри-
ћана,
и инди-
видуал-
них ми-
стика.

, али

[illegible]

L к

искушеница

доказује

савијутку пута га чека смрт, танка као иглица: неће заболети ни колико убод мушице. ~~Не би се под тај тобож страшни memento, никако могле потписати оне одиста језиве Проперцијеве речи~~ ~~из доба оног хришћанства~~:

~~Ille licet ferro cautus se candat et aere,~~
~~Mors tamen inclusum protrahet inde caput~~[1]

И већином тако: смрт није суд и осуђење, џелат, убица, није мучитељ тела, ако је душа чиста... На оријенту, мислимо грчко-источном, теже се умире: откидање од живота је бол ~~скоро несавладљив~~, велики, распадање мртвог тела је ужас и кроз то ужасно се ~~тек~~ пробија вера да је смрт рођење у нови, бољи ~~живот~~ животи, ~~Мало позније ћемо се вратити на ово тврђење~~. Католицизам *учи* своје верне умирању. Знати умрети, то је знати бити слободан, и знати волети Бога више од свог живота. Добровољно умрети, ~~и~~ увек бити спреман за смрт, то је колико ~~и~~ умрети а смрт не видети. Како је мирна, охрабрујућа, силно убеђујућа реч средњевековног католичког монаха: *In media vita morte sumus.*[2] Ту се свест човекова диже ~~не~~ до највишег измирења, ~~него~~ до врлине. Кроз доста векова, ~~чак~~ до нежног, болешљивог, врло индивидуално религиозног Рилкеа, умео је католицизам да изнесе ту можда најпоноснију буктињу своје филозофије и педагогије. У једној ~~од најлепших~~ строфа ~~које је икада исписао~~, Рилке је у златну уметност оковао ону горњу тврду реч монаха:

умерено

у свој

Der Tod ist gross.
Wir sind die seinen
lachenden Munds.
Wenn wir uns mitten im Leben meinen,
wagt er zu weinen
mitten in uns.[3]

У ~~У~~ једном се не треба варати. Има у тој сублимној хришћанској храбрости пред смрћу не само католичанства, него и греколатинштине, оне греколатинштине против које се католицизам увек борио, али која га је ипак прожимала ~~оним~~ својим принципима~~, који су и до данас, с малим изузетком, најбољи принципи сваке филозофије и уметности~~. Рим хришћански и Рим класични сливали су се увек. ~~У Риму, и по целој Италији. Фиренца, најраспаљенија,~~ Фиренца, најгрчкији град Италије, дао је и

---

[1] Бадава се опрезно крије под оклоп од гвожђа и туча,
Смрт ће ишчупати главу из шлема који је чува.

[2] На врхунцу живота постајемо деца смрти.

[3] Смрт је велика.
Она нам је господар
и кад на устима нашим осмех лебди.
У самој сржи живота кад се осећамо
заплаче она одједаред
у сржи нас самих.

1/r

Тумачења

[illegible]

најдубље, ~~и најдегенерисаније,~~ и најмрачније религиозне мислиоце и калуђере, дао Дантеа, Кавалкантија, Савонаролу. Од аристократски ~~херојске~~ елеганције ~~смрти~~ античког Римљанина Петронија има трагова и наслеђа у смртима средњевековних мартира, у католичкој религиозној поезији ~~песника модерних~~ векова до данас. И то, та греколатинштина, то медитеранско, то класично и кад није класично — то недостаје у сасвим друкчије, ~~тешко~~ ~~и~~ немилостиво конструисаним храбростима пред смрћу код грчко-источних светаца ~~и~~ аскета и поета. Занимљиво је, на пример, прегледати погребне стихире Св. Јована Дамаскина, калуђера у манастиру близу Јерусалима, у VIII веку, ~~даровитог песника~~ и ~~ученог~~ ~~писца који је третирао~~ догматички развој грчке цркве, ~~и који~~ је, усталом, ~~чувен~~ и по томе што га је позније свецем признала и католичка црква. Те погребне стихире су чувене, пуне снаге и поезије, али и пуне ужаса од смрти, ~~неке врсте~~ претње смрћу, пуне чисто материалног осећања и детаљирања смрти. Песник се нагиње над разривен гроб, гледа „кости обнажене“, рида: „где је лепота тела... очи и облик тела?“ Таштину и ништавило овог живота излаже презирању тиме што ~~форсира~~ слику укочених удова и снаге лишеног тела:

Vета

кро

је био и песник

Дамаскин

призива

> Јер очи згаснуше, ноге се везаше,
> руке се смирише, слуха нема,
> језик се ћутањем закључао...

Најзад и сам мртвац проговара, и ~~опет~~ он жалећи моћи свога тела:

> лежим без гласа и даха,
> — — — — — —
> а још јуче говорио сам с вама...

Истина, то је врло рана хришћанска поезија. Али, рецимо, папа Гргур I Велики, па Св. Августин, писали су још раније, ~~VI~~ век и V век, код њих већ налазимо ~~праву~~ спиритуалност, много трансцендентног у свему што се односи на умирање човека. Дакако, има код Дамаскина, који по таленту премаша далеко папу Гргура и у његовим најлепшим писмима, и у *Диалозима*, а достиже Св. Августина у ~~*Конфесијама*~~, има код Дамаскина лирских ~~пасуса~~ тако ванредне лепоте, да су до данашњег дана неодољиве и као религиозна и као уметничка вредност:

V-та

= IV

за

> Куд је чежња за светом на земљи?
> Куд маштање о пролазном добру?
> Где је злато и сребро?
> Где множина слугу и метеж?
> Све прах је, и пепео и сенка.
>
> Куд сада идемо и шта постајемо?
> Ко просјак је, а ко богаташ, овде?
> Ко је силник, а ко је слободан?
> Пепео су сви.
> Гније лепота лица,
> А цвет младости суши смрт.

места

Исповестима

стручан књиж. - он је разрадио

15

Има код Дамаскина један врло занимљив ставак, с обзиром ~~и~~ на старо, (Дамаскин је проучавао Аристотела), и на сасвим модерно учење: да је душа везана за тело, да, и ако битно различна од њега, не може ~~да~~ дејствује без њега, ~~и~~ да дакле раздвајање њено од тела мора бити мучно:

Јао, како се бори душа кидајући се од тела;
Јао, колико рида, а нико милости за њу нема..

Католичка религиозна поезија има и за тај момент своју посебну метафизику. Телесне муке и лагано умирање мученика дотле док су при свести, то се у поезији пева, јер то је љубав и жртвовање. Распадање лешине, нити је важно нити жално, нити је историја човека нити поезија о њему. ~~Сублимно~~ потресан ~~је онај~~ јаук Томе из Кемписа који се ~~само~~ за душу умрлог човека откинуо: да ли ће се сећање на ту душу сачувати, да ли ће се молитва за ту душу молити? *Quis memorabitur tui post mortem? Quis orabit pro te?*

је метафизичан
Lom

Антологија *Slovenska religiozna lirika* танка је књижица. Наравно, лепо издана. Она садржи мали број средњевековних анонимних песама, остало је модерна поезија тако рећи најновијег доба. Осамдесетак страница, двадесет и неколико аутора, четрдесет и три песме. Ипак, она има амбицију да изведе линију духовног раста словеначког народа. Аутор антологије каже да се трудио да у њу уђе — све не, јер не може — али увек оно што је израз чисте и личне религиозне тенденције, и при том од несумњиве уметничке вредности. Песме не следују ни хронолошки, ни циклуски по религиозним мотивима, ни, што је најзанимљивије, са потписима аутора. Сложене су по неком чисто унутрашњем хармонском плану. Имена аутора су истакнута само у регистру. „Хтео сам“, каже антологичар, „да у неку руку излучим из збирке све небитно; да као целина буде безимена, само светла и величанствена духовна симфонија“. Антологичар је дакле и сам делао из религиозне побуде. Књига се „родила из духовне проблематике времена“, тумачи он, даље, побуду за своју побуду. Да буде књига Божје љубави *v samoti in bridkosti našega časa.*

књига

збирка

Стару поезију у збирци одликује благост и наивност веровања и израза. Свака строфица је љупкост изишла из сасвим нецеремониозног и бестрашног општења с небом. Богородица и Христос су ту у свако доба, као добри суседи, ~~и~~ брину бригу села и света у исти мах. У једној песмици, у којој се меша паганско веровање у зле силе са хришћанском добротом, Христос запливава у море, и моли једну демонску рибу, *ribu faroniku*, од чијег превртања на леђа прети свету пропаст, моли је да се не преврне:

људи

Oh nikarte, nikarte riba,
riba faronika,
zavoljo otrok nedolžnih,
zavoljo porodnih žena.

Једна од најлепших међу тим песмицама је можда она већ споменута, са својим лирским објашњењем догме о зачећу. Та песма је, каже антологичар, извађена из словеначких хроника XVI века, и додаје да није сасвим оригинална, да има упоредница у латинској и немачкој религиозној поезији. Нама је позната једна италијанска варианта, из друге половине XIV века; ~~сачувана у једном кодексу Библиотеке Лауренцијане у Фиренци:~~

Као што сунце улази у око,
а реч Божја у срце човека,
а око и срце остају нетакнути,
тако је рођен...

у словеначким

Треба нарочито подвући да међу тим песмицама врло наивних аутора нема ниједне баналне. Није банална ни она

Smo sladko vince pili
Ko je Jezuš mimo šel...

Модерни део антологије јесте највећим делом мистично романтична поезија оне врсте и стила који карактеришу све сличне књижевности у Европи. Наравно, као у сваком случају добре поезије, са националним ~~и расним~~ печатом у идејном и техничком смислу. Г. Водник каже у својој речи да је метафизика словенства, тојест народа словеначког, у сва најсветлија времена историје била религиозна ~~идеја~~. Спомиње извесне епохе када је ~~се~~ религиозност слабила, па и данашње време ~~карактерише~~ колебавим, али констатује, као што смо ми констатовали за цео католички свет, да и Словенија има извесан религиозни препород. ~~Чини, даље, констатацију,~~ да и у Словенији, данас, има више индивидуално мистичног него ортодоксно хришћанског религиозног осећања. О католицизму не говори нарочито. ~~Нисмо~~ довољно стручни да бисмо смели ~~и~~ одређено одобравати ~~и~~ одређено критиковати избор аутора унесених у антологију. Казујемо само лично своје жаљење кад жалимо што никако није заступљен један од најбољих словеначких лиричара, Александров-Мурн. Он је сав изишао из безазлене душе народа, која је сама по себи религиозна. Зар нису могла ући макар четири завршна реда песме *Vigilije?* У њима има нешто од ~~оног светог~~ вечера кад су троје њих ишли у Емаус.

Уредник

сматра

нисмо

или

једног и светог

оне

Nobena zvezda v noč ne sije,
Po temi tma se teška vije.
Umrle duše, bele lilije
Pojo in molijo vigilije.

Или можда, као пандан *Јесени*, коју је приложио Миран Јарц, Мурнова *Пролетња романца*. То је песма велике лепоте; један, ~~ако смемо тако рећи,~~ хришћански дитирамб Св. Ђурђу као оличењу вечите младости, здравља, и лепоте ~~Божје~~ снаге која обнавља свет. Жупанчић, у својој збирци *Mlada pota*, у циклусу посвећеном сени Александрова-Мурна, тако често задрхти баш

ако се

сме рећи,

оне божје

утврђује, даље,

17 [illegible] песме. 16

три

La.

у сећању на ту песму. Почетак ~~њен~~ је магистралан: цео свет отвора капије, и трчи пред витеза пролећа, Св. Ђурђа.

отворе и

Odprite okna, odprite duri, (врата)
mimo jezdi vitez sveti Juri,
sveti Juri na konju . . .

Затим, опет само као личну импресију, саопштавамо: да нам је Жупанчића мало: свега једна песма. То је поет са класичним врлинама лирског талента, и то је поезија у којој необично често баш религиозно осећање појачава снагу снова, ~~љубави, имагинације. Ми никада не можемо заборавити тог Жупанчића, тог песника који и на себи носи сва обележја песничка — не можемо га заборавити како је стајао пред раздраганим младим Београдом који га је акламовао до бледог узбуђења, и како је читао прекрасну своју поему *Duma*. *Ecce* словенски лирски песник, песник~~ који нема много типично и тематично религиозних песама, али ~~који~~ има скоро језиву способност да се сав увуче под своја крила, да „стисне у прсима своју мелодију", и да живи апсорбован у највишем. Тог Жупанчића нам је мало у антологији. А могао је ~~тако~~ лако ући ~~још много~~ пута. Јер, са увршћењем *Јесени* Мирана Јарца — антологичар је, наравно, добро урадио што ју је уврстио — отворена су широм врата многим ~~тражењима~~. Том песмом је скала религиозне карактеристичности у антологији знатно повећана; иде у њу метафизика; пеизаж који у перспективи ~~утоне~~ у мистериозност; мисао човекова која се заветује страдању.

Жупанчић, истина, р

више

религиозним карактеристикама.

тоне

Између старих, ~~анонимних~~, и сасвим модерних песама у збирци, има осетан хронолошки и идеолошки прекид. Антологичар каже да у доба од XVI—XVIII века није могао наћи пажње вредних примера у словенским религиозним песмарицама. Та појава вреди донекле и за религиозну поезију других католичких земаља. Настала је, рачунајући од почетка противреформације, дужа или краћа пауза, пре но што ће доћи, затим, религиозна поезија новог типа. Прошло је било време кад су веру одржавали ~~и~~ народи, ~~([illegible] и националне и религиозне целине), и све што је имало~~ ауторитет и власт: папе, краљеви, научници. Настале су, прво, велике борбе против ортодоксног хришћанства, ~~и~~ од стране реформираних, и од стране разних мистичких трибуна. Затим је наступио час замора и индиферентности. У Италији је сустао био ~~овај~~ најсуровији део гибелинске ~~цивилиза~~ције: жеља да се Рим у самом бићу свом реформише. Почело је ново, слободно интерпретирање Христове науке; а практиковање религије ишло је у првом реду за тим да се у сваком човеку без разлике пробуди унутрашњи живот. Дошао је био час када ће се и у вери и у побожној поезији почети ценити богатство и лепота индивидуалних религиозних осећаја, и то, без разлике, код лаика и цркви заветованих лица. Спиритуалност је у јакој мери ~~добила примат~~ над ортодокси-

vrhove

|| ов

vreku

и оне врховне
стремљења које су
значиле ./.

стала

јом римском и католичком. ~~Осетило се да није потребно чупати са себе комаде живог меса да би се осетила смртност.~~ Почела се, са ослобођењем маште, развијати добра религиозна поезија и међу лаицима. Поновио се, у нешто друкчијем смислу, наравно, тренутак када је Св. Антон Падовански, у XIV веку, писао: Clerici sunt infructuosi, et laïci fructuosi.[1] Контемплација и медитација нису више тако строго дељене као у доба Лојолиних прописа и молитвених дисциплина. Религиозни песници, поред љубави за Христа, имају љубав за све појаве у природи и животу, без страха од искушења и заводљивости. Једна врста лирске философије, тако да кажемо, родила се, и улепшала религиозна осећања човекова. Прошло је, наравно, много времена док се та нова религиозна поезија оријентирала у свету видљивом и невидљивом, и подесила законима божјим и природним. И то је она пауза коју је констатовао и наш антологичар.

Можда је сада прилика да се каже и нешто опште о словеначким лиричарима. Словеначки народ, а с њим сви ми Југословени, имамо у словеначким модерним лирским песницима драгоцени део књижевности. Словеначки лирици, ~~мислимо на најбоље, то нису таленти извесних јаких лирских обележја, извесних лирских акцената и расположења, него је~~ то лирски материал до сржи костију, то су лирици по вокацији. То су тице певачице, ~~које док зину, певају~~. Почети песму, ударити оно што Немац зове *Auftakt*, *запевати*, то је један сасвим нарочити дар у словеначких лирика. Не описују, не припремају, не одмотавају, него: удари клатно у звоно; широм се растави застор; или ~~пукну~~ букну крила као у оног Жупанчићева лабуда:

Kadar dvigne labod
bleste̓čo perot, (крила)
— — — — — — —
Kot da plamen se bel
med valovi je vnel...

Навели смо већ један ~~ванредан~~ пример таквих почетака у строфи Мурнове *Пролетње романце*. Опет Мурнова песмица, има овај први акорд:

Pa ne pojdem prek poljan,
je v poljani črni vran,
je v poljani noč in dan.

Код Кетеа *(Kette)*

Tam za vodami, tam za gorami
luna se svetla pojavila je. Dober večer!
Vzplavala črez-njo je tanka meglica,
bel šal Kraljici napravila je. Dober večer!

Или код Жупанчића, у комадићу фаустовске лирике;

Za temi okni zamazanimi
je moja Margareta;

---

[1] Свештена лица су без снаге, а лаици имају снагу.

18

17

brez žarkov raskošnih, brez cveta
ležé mimo nje mlada leta
za temi okni zamazanimi.

~~Нису~~ ово ни најбољи примери, ни сва имена. Има их још ~~дуги~~ низ, примера и имена. Не смемо да кажемо још једно, да не бисмо одмах учинили десет неправди. Од три имена која смо изабрали, двојица су мртви, (један кад му је било 22, а други 23 године), а Жупанчић је, неће нико порећи, једна од највиших перјаница целокупне југословенске лирике.

У словеначким лирицима је врло много народног, фолклорног, али и врло много пчелински сабиране и прерађиване европске културе. ~~У њиховим песничким осећањима и идејама, у њиховој форми, има од Вијона и Ронсара, од Пушкина и Љермонтова, од Хајнеа и Мерикеа (Mörike), од Шелеја и Китса.~~ То су људи ~~ретко~~ осетљиве маште, ~~и [illegible], ретко~~ зрели идејама, и златних уста ~~јер специално~~ лирског језика. Језик који има на стотине ~~и стотине~~ речи као *vejevje*, *osrčje*, *plahutanje*, *bisernina*, то је језик на ком се може певати и Богу се молити. ~~Ми понављамо данас, са много јачим акцентом, оно што смо пре 5-6 година казали у једној јавној седници: словеначки језик није никакав успут испуштени комадић другог словенског језика, него је *језик*, носилац и творац једне, и самосталне и сваке пажње вредне поезије.~~ Задржавши ~~пуно~~ квалитета старе структуре и лексикона, словеначки језик има ванредну способност да се користи другим словенским језицима, и он то и чини, вуче, рецимо, из моћног и богатог руског језика, и речи и звуке и боје и флексије, ~~као што дете вуче млеко из матере. Да споменемо нека обележја.~~ Задржавши дуал, словеначки језик има нарочите могућности за варијацију глаголских облика и звукова у дијалогу, монологу, разговору множине. Затим, акцент словеначког језика стекао је управо руску покретљивост и снагу маркирања и музичких ефеката. Даље, кантилена језика се тако усавршава, да она сама собом оправдава ~~врло~~ велике граматичке слободе: скоро као у италијанском језику предренесанса и ренесанса, не само неправилне глаголске облике, него кидање и сливање речи, замењивање једног вокала другим, пермутацију консонаната и читавих група гласова. На тај начин, језик се претвара, по потреби, у мекши или тврђи, течан или кован, светао или таман. За ~~израз~~ меланхолије, ~~он скоро достиже руски.~~ Једна Мурнова строфа:

интимну

Náme se ne jezi, oče,
záme, mati, ne žaluj,
tiho, bratje — Bog tak hoče
da ko noč sam tih in tuj (туђ).

Једна Жупанчићева строфа (пита се: чега се све срце плаши?):

Ali je jata vetrov
šla preko dragih grobov
zapuščenih?

Жупанчићу,

Ali iz daljnih samot
prišla je pesem sirot
zasolzenih?

уједна

А кад му треба, има тај језик ~~оно~~ опоро спиритуално и метално циктаво; ~~што је карактеристика нашег језика, и нас, који смо тако дуго крили под кошуљом дивљу звер поноса који хоће одмазду.~~

српског

Kuj me, življenje, kuj!
Če sem kremen, se raziskrim,
če jeklo (челик), bom pel,
če steklo — naj se zdrobim·

Без риме пева ту осетљиви Жупанчић! Али није тако осетљив само Жупанчић; с њим заједно већина словеначких лиричара осећа ~~рђаво и~~ неумесно у стиховима као ватру. А добрим стиховима се просто узајамно инспиришу, и док су живи, и у оном другом свету, стављајући у стихове посвећене мртвим друговима што су најбоље у стању створити. Долазе нам тим поводом на ум духовите речи Жана Пасера:

Afin que rien ne pèse à ma cendre et mes os,
Amis, de mauvais vers ne chargez pas ma tombe.[1]

Модерни религиозни лиричари словеначки, заступљени у збирци о којој је реч, певају, ~~жарко,~~ сву компликацију односа данашњег човека према Богу: и неразумевање живота који им је тај Бог дао, и слабе снаге за тај живот такав какав је, и слабе снаге за извршење Христове науке у том животу. Али кроза све то иде дух ~~прекаљеног,~~ негованог, неодољивог веровања: ~~остаје тим људима и у срцу и у песничком таленту вера~~: вера у правду Божју, у моћ утехе Божје ма како тешко да се живи. Бацају се ~~[illegible]~~ на тај зрачак вере са љубављу са којом један свештеник пада пред олтар, и са ~~једном~~ решеношћу једног филозофа који је ~~увек~~ готов да приступи доказивању истине.

песници

Vили

Каква је та вера? Је ли ортодоксно католичанство? Није. Ту су, додуше, и хришћанско учење, и Божји закон, и црква и олтар и хостија, и култ Богородици, али све је то изгубило тврдоћу догме и заповести, све лелуја у визијама, узима стотину облика уметности и мистичког осећања. ~~Али,~~ ако није ортодоксно католичанство, католичанство је. ~~Ту певају религиозне песме људи који знају шта је молитва, и које је, зато, истински посећивала Божја мисао. Ту се окрећу небу~~ људи који су хришћански трпели тешке потресе у савестима, видели хришћанским очима ништавост овог света и јадило човека; људи које је толико пута нешто откидало од најјачих њихових страсти, и бацало у очајно или скрушено тражење мира, мира

Vза и

Међутим,

Тако

Носи та
збирка несаг

---

[1] Да ништа не притисне прах мој и моје кости,
Друзи, лоше стихове ми не бацајте на гроб·

19

(18)

~~„од свега, од свега"), (да већ по који пут споменемо Жупанчића, кога је немогуће споменути једаред и једним); то су~~ католици који су као такви пролазили кроз ону ~~славну~~ Дантеову „ослабљеност и ломкост" ~~која~~ што само ~~у молитвеној~~ лирици ~~може да се искаже~~. ~~Има та збирка~~ јасан жиг католичанства, и томе има да захвали и своју ~~искреност~~, и своју хармоничну ~~јединственост~~, целину, и једну савладану, ако хоћете господску, ако хоћете ~~морално~~ дисциплиновану ногу у сваком ставу и стању човека и његовог унутрашњег живота. ~~Безбожна није нигде она Божја књига! Хоће се велики живот.~~ Има трепета од греха, и има стида, има резигнираног примања живота какав јесте, има ~~чак~~, понекад, реминисценција ~~на оно~~ некадашње, такозвано немогућно хришћанство, које је ~~ипак~~ остало идеал ~~и православне и~~ католичке цркве.

верски

не само него и православна. Има и Божјих вера

~~Оно од чега вера у тим религиозним песмама понекад побледи, то није деструктивни напад сумње, или охоли револт,~~ то је велика и општа слабост данашњих унутрашњих живота: ~~страх~~. Данашњи човек, јунак у ~~освајању прогреса у~~ најразноврснијим областима живота, велики јунак у толиким рискираним ситуацијама које су данас ~~и~~ императив науке, и ~~када у~~ спорт~~ским играма~~ — тај човек се брани да га обузме интензиван ~~унутрашњи живот. Изменило се у њему оно што је за религиозно~~ осећање најодлучније, срце. И плотни, и интелектуални и духовни живот носе данас ~~претежно префињени~~ нерви, а срце је охладнело, ~~стврднуло се. Има~~ два стиха фирентинског песника XV века, Лоренца Торнабуони, ~~који су изредно~~ актуелни су:

живота

la carn' è fragil, più' che ghiaccio o vetro,
e 'l cor è fatto un sasso...[1]

То је данашњи човек од нерава: ~~Плот његова је добила извесни сјај и лепоту и драгоценост, јер у њој у сну и на јави трепте оне бескрвне фине жилице које данас замењују жиле крвне~~. Нервима је данашњи човек срећан или несрећан, побожан или религиозно туп. Страсти нису ~~више~~ снаге, него болови и страдања. Поезија је ~~више~~ од метафора ~~него~~ од метафизике. У религиозним медитацијама човек чезне за неким суморним савршенством.

[illegible]

наслућена

веки и зелени

Песници словеначке религиозне збирке имају срца ~~и крви~~. ~~Словеначки, национални и расни печат на тим модерним песмама је баш то: медитација набира чело песниково, а моли се и мучи се у њему крв крвава, час љута час љупка, час пуна дрске воље да пита и да каже, час смирена и удивљена као она у подигнутог Лазара, који је и мртав био, и опет живи, чудом Господњим.~~

Лазарју

~~Туже~~ се ти песници Богу на оно на што се у сва времена хришћанства тужили људи при ~~мољењу~~: на немоћ тела у

---

[1] Плот је ломка више но лед и стакло,
а срце је постало камен...

Данашњи човек се отима да га сасвим обузме нешто духовно и унутрашње. Изменило се у данашњем човеку оно што је за релисмислу ~~оних~~ пожуда које ~~највише~~ сметају миру духовном. ~~Већ~~ Петрарка ~~је~~ јаукао:

O figliol mio, qual per te fiamma è accesa.[1]

Водушек (Витал), исто тако, јада се да је пут до Бога огњен, и пева:

Veš, zemlja žgé
in v meni do neba gori.

И крила разапета, и душу му је огањ дохватио.

Ne morem.
Bog — predaleč si, predaleč.
Utrujen (уморан) tonem v svet, ki ves gori.

Водушек ~~Водушек~~ Божо улази у мистериј човекова тешког односа према Богу; ~~Он~~ искрено исповеда отуђеност човека од оних којима се моли; даје израза разликовању двога: носити у себи осећање Бога, и ~~знати познавање Бога,~~ знати колико нам је близ и сродан. Ту муку је казао већ и чувени немачки мистик XIV века Мајстер Екарт: *Nicht davon sind wir selig, dass Gott in uns ist, sondern dass wir ihn erfassen, und erkenneu wie nahe er uns ist. Denn was hülfe es einem Menschen wenn er König wäre und wüsste es nicht.*[2] Водушек Божо има, у том смислу, жалбу пред Богородицом:

Marija, kako smo si hladni in tuji;
tako ni med materjo in otroci;

а Косовел Срећко још смелије казује исту мисао:

Ali si Oče, ali si Brat,
— — — — — — —
O, da mi je slutiti to enkrat —
svetlejši in lažji bi bil moj križ.

Грегорчич Симон, ~~који~~ [је био свештеник,] заступљен је са песмом која је сва заносно религиозног измирења са смрћу, [illegible] одређена смрти, и, с друге стране, жудна од живота и животних [illegible].

Brezumni svet plakaje toži,
ko pade cvet duhteči roži:
ko izmed dragih mu kater

~~[1] О младићу, силан је пламен за тебе ужежен.~~

~~[2] Нисмо од тога блажени што је Бог у нама, него од тога што ћемо га схватити, и познати колико нам је близ. Јер шта би вредело некоме да је Краљ, а да то не зна.~~

~~[3] Смрт, дакле, није ништа~~

Т који је био свештеник, ~~[illegible]~~ заступљен је

Сељачко религиозно васпитање
8
20
19

duhá okove v grob položi,
češ: rodni brat mu je umrl!
In — smrti ni! (нема)

И затим још једаред, после ~~разматрања чудне чињенице~~ да је искра духа човечјег у праху ражарена,

ne bom umrl!

Али се одједаред пребија снага ~~храбрости~~, и песма завршује ~~[illegible]~~ леопардијевским акордом: песнику је право и мило да из његов~~ог~~ праха Бог начини штогод хоће, ~~[illegible]~~ само човека нека нипошто не створи ако ће толико имати да страда колико је песник страдао за живота. Наравно, лирска поента је ~~[illegible]~~ у том завршетку, ~~[illegible] је штета што је завршетак~~ није у бољем најбољем складу са целом песмом која је премедитација о смрти као премедитација ослобођења. било

Голгота Погачника Јоже италијанског је стила. Драматска ~~[illegible]~~ слика крваве жртве Христове, у тами, мистичном декору цркве, мисе, скрлетних одежда, ритуалног тајанства на пет олтара ~~—~~ јер пет Христових рана ~~—~~ док над свим тим — визија је језива — лебде уздигнуте хостије као ликови мртвога Христа, и у песми се понављају стварни јауци: *joj!*

V mraku,
ko so se luči pretrgale,
so pred oltarje vstopili se mašniki
s plašči rdečimi — (црвени)
plašči rdečimi
kakor kotanje (лијење)
(просуте) strjene rdeče krvi pod križem na Golgati,
joj:
petero oltarjev — petero Gospodovih ran —
in pod njimi petero krvavih kotanj,
in nad njimi
mrtvaški obrazi povzdignjenih hostij,
joj . . .

Врста средњевековног мистерија, ~~[illegible]~~ са снагом модерног израза ~~[illegible] песме, са композицијом субјективног стања, као [illegible]~~ унутрашњ~~[illegible]~~ потресе у човеку пред визијом Великог петка.

Водник Антон, у песми *Ave Maria*, даје ~~врло~~ сугестивну поезију, не толико ~~[illegible]~~ по религиозном осећању ~~[illegible]~~ колико по ~~[illegible]~~ лирским пасажима. Рецимо тамо где описује чистоту девичанс~~тва~~ у девојкама!

Dlani so njihove zaprte čaše,
iz katerih niso še pile žejne ustnice naše. . .
V duši nosijo skrivnost prelepo,
ki jo smehljaj jim zakriva kakor koprena. . .
Nikoli je ne odgrnejo tujim očem,
ker plamen v svetiljkah devic je sam in nem. . .
Njihovi dnevi zagrnjeni so kakor okna
za katerimi molijo, darujejo Materi cvetja. . .

У.

Ал- Албрехт Фран је у ~~својој~~ једној, краткој песмици ~~онај~~ онакав како га и иначе знамо, и како смо га запамтили кад је у Београду читао песму о „најглубочајшем молку“. Таман и тежак; са неком пригушеном ватром. То је ~~човек~~ песник који своја унутрашња искуства и своје реминисценције тешко носи. Унутрашња његова конверсација мора да је свирепа. Према томе му је и стих: дугачак, спор, са акцентом који пада као испуштен. Песмица *Na zadnjem pragu* има идеју католичку, од Дантеа дивно певану, да је последњи дах човеков само Божји и његов, да у том часу лежи ~~и~~ сав живот, и ~~оно~~ све дело спасења човекова. И зато, по Албрехтовој поезији, само онај зна ~~су~~ своју егзистенцију, ~~зна да јесте,~~ ко је „погледао некада у лице смрти са смирењем“.

Na zadnjem pragu so prižgane luči,

гласи, као обично код Албрехта, једна једина поента у песми, а та једна извучена из дубоког закона у њему, коме се ~~закону~~ закону он покорава свесно, али са тешкоћама и великом дисциплином.

У Том да поменемо Жупанчичеву *Покајну песму* и Мирана Јарца *Јесен*. Жупанчичева је песма [illegible] уколико је чиста и оригинална поезија. Хришћанство има [illegible] да је и човек од тела крви:

Jaz nosim tvoje [illegible]

Али би и Хришћанство не само морао волети поезију [illegible]:

него и [illegible]

In tebe, tebe sam najtesneje stisnil,
da bi c teboj odrešenje prejel,
slasti in bolečin sem zavrisnil,
in — nikdar več ne bom vesel.

~~Слабо је наде у тој песми. Њу је испевао човек који, додуше, има љубави за Бога, али нема љубави за себе. Грех. Па ипак, има у тој песми фантазије од оног другог света, и спиритуалне ватре из не свакидашњих дана.~~

Ми[illegible]ран Јарц је ушао у збирку са највећим концесијама. Његова *Јесен* је поема апсолутне [illegible] модерности [illegible] и декаденциозности. Тај са четири последње речи, буквално четири, одјекне ~~оно~~ мало и самотно вечерње звоно црквице ~~— које сви ми тако добро знамо из дивних словеначких планина! —~~ и спусти се на земљу час када

Na tisoče bledih bratov in sester
(стеже) sklepa svoja srca v rokàh kakor sveče,

по лепим речима Водника Антона. Песма Мирана Јарца је као слика, и идејна садржина јесени, раширена моћно. Све двери неба и земље су широм отворене. Хоризонт се стере до оног света. Људи „имају чудно велике очи које не могу да затворе". И све тоне у ружичасто плаве тонове, и најчуднији шум је *pluskotanje* тичјих крила,

Vse je jasno kot bisernina,
zaklical bi od gore do gore.

У том грандиозном декору

Vsaka stvar: drevo na obzorju,
~~[illegible]~~ hiša v dolini, cerkev na gori —
kot čudežen spomenik.

И онда се ~~[illegible]~~ однекуд појави човек, бива ~~[illegible]~~ј по чијем челу ору сазнање и искуства, ~~[illegible]~~ чије снаге ~~[illegible]~~ држи и умножава страдање.

Žalosten človek na strmini — vsemirska podoba.

Та ~~[illegible]~~ „свемирска слика" ~~[illegible]~~, ~~и~~ може личити на разно, и на све.

Poveša roké, sklanja glavó.
Misliš da je drevo, ki bi rado v sinjine, pa joka (јауче) po zemlji.
Misliš da je obešenec, ki je obvisel na zanjki svojih misli.
Misliš da je trudni Bog.
Pa je le žalosten človek.

[illegible] ~~Мајсторски~~ је извукао Јарц томе човеку ~~неколико~~ битних ли~~нија~~ линије. Тигар се претворио у жалосну птицу, без лета, без гласа. Само очи су отворене; оне гледају, свуд уокруг, како се све повлачи у домове, где ће им „топла срца засијати кроз маглу као чудесне руже", гледају

...Kako se vse povrača v svoje domove,
gleda ptice,
in misli na svojo dušo...

Завршна наша реч би била: ~~[illegible]~~ интересантно је да је једној релативно малој свесци словеначке религиозне лирике посвећен један релативно обиман приказ религиозне поезије уопште. ~~Та~~ обимност сведочи о не ~~[illegible]~~ и сугестивности антологије.

обимној

~~Повод за овај приказ била је [illegible] антологија~~

Рећи ће нам се, можда, да смо у току приказивања збирке одвише остајали при појединачном приказивању, и при цитатима који нису служили синтетичној карактеристици. Чинили смо то навлаш: да привучемо пажњу на личности, да бисмо је тако задобили и за ствар. Јер, ваља рећи истину: *не познајемо се, и не читамо се*: ни ми Словенце, ни Словенци нас. Жалост велика, и штета сува, и тупост невероватна!..˙ Један Француз, Андре Сиарес (*Suarès*), ретко виспрен да уочи негативно, и ретко готов да говори уочљиво, каже, тобож сам себи: „Како мало љубави има, обично, у тој широкој љубави за човечанство... Мени су ближе животиње које познајем него људи које не познајем.“ Југославија наша је доста несрећна, и крива, што ову, целом човечанству бачену истину, може у целости применити на своја три малена племена. Не волимо се још! Не маримо једно за друго, не бринемо једно за друго никада оног другог ради; само онда кад притегне или пукне ланац који нас зависнима чини и тако у заједници држи. Појединци су се упознали, и заволели, и чине што могу за ствар добру и праведну. Али се постиже тек толико да је појединаца више. Није то метод који ће довести до љубави опште и природне. Јер, љубав, велика и права, не везује се никада за случајно и пролазно, него за оно што је вечно и универсално. Духовне тековине племенâ треба везати и слити, јер ту смо, и од 1918, и одувек, синови једног оца, ту смо добри и лепи колико највише можемо, ту смо независни од историјских права и од актуелних таштина... Од Исуса Христа, па преко свих великих религиозних мислилаца и писаца иде она прекрасна симболика са чокотом. Чокот је незнатан, низак и слаб, мрк и ружан, крив и чагљајив; он пузи, и хвата се, и трпи да га подупиру и везују. Али из њега бризгају лозе високе као дрво, и родне плодом којем нема равна по лепоти, по сласти и мирису, по храњивости. *Сва снага чокота је унутра, сакривена.* Тако је и са наша три племена. Дражимо једно друго недостатцима и ружноћама. Јесмо, и мрки, и чворави, и криви, и волимо да се подупремо! Али смо сви, свако на свом чокоту, а из сакривених духовних моћи, терали, и терамо непрестано, плодове који су дивљења и љубави вредни... *Познајмо се кроз духовна дела,* и познајмо се добро, темељно. Штогод човек добро упозна, то и заволи. (И псето и мачку, има право Сиарес, а камо ли поезију.) Познавање је извор љубави. А кад се позна велика, неодољива ствар, и љубав ће бити велика, неодољива.

Тој идеји смо хтели да послужимо у последњој инстанци, кад смо се решили да прикажемо збирку *Slovenska religiozna lirika.* Отуда је једној маленој књижици посвећен релативно дуг приказ; отуда је том дугом приказу посвећен, претходио, један још дужи.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ.

21

I Завршна наша реч др Бела: првог покренула нас је на ~~[illegible]~~ ово размишљање и овај напис словеначка антологија религиозне лирике; друго, што је једној релативно ~~[illegible]~~ малој свесци словеначке лирике посвећен један релативно обухватан ~~[illegible]~~ приказ религиозне лирике уопште, та обимност сведочи о не обичној сугестивности словеначке збирке песама.

99

О РЕЛИГИОЗНОМ ОСЕЋАЊУ И ЛИРИЦИ.[1]

поводом антологије Slovenska religiozna lirika

Говори се доста често о баналности спољашњег живота човекова. Требало би мислити и говорити о једној још крупнијој чињеници: о баналности унутрашњег живота нашег. У добру се гордимо, у злу се понижавамо. Кад смо у весељу, ми смо као развратници; кад страдамо, ми смо као узјахане и шибане животиње. За једно немамо скрушења, за друго немамо достојанства. Нико се не сећа смрти док је жив и моћан; нико се у часу боловања и умирања не сећа да је имао живот и моћ. Врлине су ретке, и интелектуалне, а камо ли моралне; ~~кукавичлук је узео на се~~ образину понизности и послушања. Колико је њих, у десетинама хиљада људи, који знају да живот, сем другог, има да буде и ваздашњи напор духа да свакидашњица даде оно што не даје; колико их је који знају да разум има да дође у склад са осећајима који су дубљи и ређи од њега; колико их је који, ван свега што знају и умеју, негују једну медитацију своје савести, раде најоригиналније дело свога живота... Обичај је, ~~тако~~ на брзу руку и сваки час употребити израз *унутрашњи живот*, и мислити при том да га сваки човек има самим тим што је човек. Извесни немир у нама, извесна одвратност према свакидашњици — унутрашњи живот. Мало размишљања, мало анализе неког свога нереда, мало читања — унутрашњи живот. А све то, често, није друго до једна навика, до једна површна реакција ~~само~~ спољашњег живота, од које само спољашњи живот има користи. И човек је тим задовољан, горд је, прави се учитељем других; а у целој култури његове личности нема трунке религиозности, није он, човек, ниједног секунда био сарадник на нечем што је важније и веће, трајније и лепше од њега. Оно што се понајчешће назива унутрашњим животом, ~~свега~~ је једна пракса, израђена и банализована у методама и у резултатима, тако да су врло многобројни унутрашњи животи истоветни као фабричка роба. Опажа се то и у ~~животу и у~~ уметности; ~~а у уметности, у свима родовима, и још сасвим~~ особито у литератури, ~~где су толики најбољи психолошки романи остали дужни последње и~~ најглавније: да даду лице чији је унутрашњи живот слободан од баналности, те тако оправдава велики рад и труд уметника.[2] Ли-

унижавамо и

памет је [illegible]
со [illegible], и
и морал [illegible]

тако

литература.

---

[1] Поводом антологије *Slovenska religiozna lirika*. (Izbral in uredil France Vodnik. Ljubljana, 1928.)

[2] Упозорујемо, ради илустрације степености у том смислу на два истоветно инспирисана и развијена одељка у романима врло великих писаца, Толстоја и Стендала. Толстој, у *Рату и миру*, развио је у два маха психологију детета-младића који срља у рат занесен идејама о слави и сликом обожаваног хероја. (Николај и Пећа Ростови, у битци код Аустерлица, и, ако се тачно сећамо, код Бородина.) Стендал је у роману *La Chartreuse de Parme* развио исту психологију у оном незаборавном Фабрицију, који по сваку цену хоће у ватру, и увек пита: да ли је то сад била ватра. Стендал, син нације која је највише баналности истребила из овог нашег живота, ипак је још мање остао дужан но Толстој, који већ скоро ништа не дугује.

~~литератур~~а је великим својим делом кривља од живота за веровање: да човек до задњег даха само срећу тражи, само за њу живи и умире, ради и преступе чини. Истина је да човек дуго и дуго срећу хоће и чува, али је истина и то да човек долази до потребе шире синтезе, ~~и чак~~ тоталности себе, оставља срећу, више воли у себи тврди корен свој него своје цветање. Последње што човек тражи, то је религиозна идеја у једном или другом облику; најреспектованији и највољенији друг човеков ~~је~~, најзад, његова савест; човек, на крају крајева, више воли да буде оно што јесте него оно што је успео да изгледа...

⊢ до

Постаје

Нема унутрашњег живота без религиозног осећања; нема унутрашњег живота док човек сам против себе не устане; нема унутрашњег живота без нечег апсолутног у човечјим квалитетима, без Божјег стана и гласа у њему. Пушкин, у *Борису Годунову*, има подоста редака, еванђелски чистих и мирних, који су дошли из правог унутрашњег живота да открију прави унутрашњи живот. У њима, као у оном трократном крсту — честица дрвеног крста распећа положена у златан крст, а овај у сребрн — лежи оно што је универсално у човеку: религија, поезија, философија. У великом монологу са самим собом Борис каже:

VI VI

... ничто не можетъ насъ
Среди мірскихъ печалей успокоить;
Ничто, ничто... едина развѣ совѣсть!
Такъ, здравая, она восторжествуетъ
Надъ злобою, надъ темной клеветою;
Но если въ ней единое пятно,
Единое случайно завелося,
Тогда бѣда: какъ язвой моровой
Душа сгоритъ, нальется сердце ядомъ,
Какъ молоткомъ стучитъ въ ушахъ упрекомъ,
И все тошнитъ, и голова кружится,
И мальчики кровавые въ глазахъ...
И радъ бѣжать, да некуда... ужасно!
Да, жалокъ тотъ, въ комъ совѣсть нечиста!

О [illegible] правом унутрашњем животу више знају они мислиоци и уметници који су се трудили да буду дубоко религиозни него

---

[1] ~~... ништа нас не може~~
~~Смирити у жалости овог света;~~
~~Ништа, ништа... једина зар савест!~~
~~Она, ако је чиста, победом сија~~
~~Над злобом и клеветом тамном;~~
~~Ал' ако на њој мрља има,~~
~~Једна једина само ако је пала,~~
~~Онда авај: ко од кужне ране~~
~~Душа пропеће, отровом се налије срце,~~
~~Прекора чекићи у ушима бију,~~
~~Замучи се сав човек, глава заноси,~~
~~Деца крвава излазе пред очи...~~
~~Хтео би да бежи, ал' куда... ужас!~~
~~Да, јадан је онај ком савест није чиста.~~

23

Тсу

они који се трудили да буду дубоки психолози. Више знају Тома из Кемписа и Паскал него Мередит и Стендал. Психологија види баш најјаче црте унутрашњег живота као разравнотежење, као [redacted] једностраности, као нешто што тера у вршак и шиљак. Религиозност сматра да унутрашњим животом живи онај ко носи у себи равнотежу моћи, [redacted] ко има мир од прилике такав каква је хармонија разапетих крила, где везане и смирене супротне тенденције не само држе, него дижу. У религиозности се антиномије синтетишу. Срећа и страдање, здравље и болест, знање и незнање, не искључују се, него се везују у вишу силу која диже: у аристократију духа, у мудрост, скрушеност, пожртвовну љубав.

~~Докле смо данас дошли с цивилизацијом, све се свакога часа и потврђује и одриче. Све је ређе да човек, или учење неко, ма само за коју годину дана задржавају ауторитет, снагу убеђења и смиривања. Ништа нема моћ да постане основа живота људма. Ма како гласовит ауторитет да заступа једно, потражите, у исти час ћете наћи исто тако крупан ауторитет да заступа противно. Развијен разум човеков, ванредно израђени системи аргумената, у стању су носити и доказати штогод хоћете. Тако је у науци, још више је тако у филозофији и религији, дакле је тако и са идејама о Богу, природи, души, молитви, религиозној лектири.~~

Има људи који су присталице мишљења да све у човеку зависи од њега самог; да човек своју судбину, све своје индивидуалне и друштвене моћи, извлачи из себе сама, као од прилике паук своју пређу: и узорак своје мреже, и организа~~цију, свога нападања и своје одбране~~. [illegible] За те људе, никакве непознате моћи не долазе у обзир; за њих чак ни догађаји у једном датом животу не значе ништа, јер, веле ти људи, резултати од једног истог догађаја онакви су какав је онај коме се догађај десио. Други опет верују да има тренутака кад се у човечји живот додаје нешто непознато — срећа, несрећа, одређење, милост — и да један исти човек, у једном истом поновљеном случају, мисли и дела ,зависно од тога шта се дометнуло у њега из оног недокучног... У исто време се, дакле, доказује и да је мој живот мој, и да није мој него божји, [redacted] [illegible] X да је борба у животу нужност. и да је проклетство и казна; [redacted] да је последња сврха људског живота материални прогрес, и да не може бити вишег и оправданијег циља од [redacted]ег духовног живота; [redacted] да је овај свет сам хаос и судар, и да је [redacted] његово постојање и манифестовање лако, невино, безболно... Хераклит, који је учио да једно исто опште правило важи за све што се истовремено и узастопно догађа, и да зато овом свету не може бити краја, Хераклит је имао о свету представу нечег безбрижног и нетеретног, коју представу, са нарочитим гледањем на судбину, одобравају многи и данас. Хришћанство нас учи да је човеку одређен тежак живот, јер права служба

X цивилизацијом све се свакога часа и потврђује и одриче:

Богу није ни безбрижна ни бестеретна ствар. Кант, саплетен у проблем судбине, записао је да у животу, на крају крајева, није важна човекова срећа него божја слава. Дарвин је стратегију живота тумачио као борбу за го опстанак. Наш владика Раде, као филозоф, делио је то мишљење, а као поет и монах веровао је да у човеку и животу има и божанског, али је ~~на~~ често ~~много места, и~~ у својим делима врло песимистички, ограничавао број оних који виде глорију света у свету. Занимљиви су стихови даровитог немачког лиричара XIII века, Валтера фон дер Фогелвајде, који је у једном смислу претеча Дарвинов, и који је имао храброст да у једно врло хришћанско и католичко доба уведе у састав и ток живота оно што хришћанство у корену сече, мржњу:

I

Ich hört' ein Wasser rinnen
Und sah die Fische drinnen.
Ich sah da alles in der Welt:
Laub, Rohr, und Gras und Wald und Feld,
Was kriechet und was flieget
— — — — — — — — — —
Das sah ich, und ich sag euch das:
Da lebt kein einz'ges ohne Hass..[1]

Ти су људи бар живели у врло разна времена. У модерно доба, ~~индивидуалисаног човека,~~ укршта се сваког часа ~~толико~~ [illegible] погледа на свет и Бога. Свако је себи ауторитет духовни и ~~световни.~~ светски. Над најпретеранијом природом нема регулатора. Босие је писао, дакако претерано, да индивидуа значи неред и заблуду. Данашње време, претерано опет, гледа у неограниченој индивидуалности једну форму слободе. Тек овде онде, срећом баш код најдаровитијих ~~и најбогатијих у разним даровима људи,~~ осећа се тражење нечега што ће у једном смислу владати свим идејама и осећајима, што ће нормалисати и оплемењавати замахе човекове.

Огромна већина модерног света на целој земљиној лопти, гаји данас веровање у техничку будућност скоро као врсту веровања у божанство. Изгубила се потреба и жеђ за једном тоталном истином, за имањем једне врсте одређеног погледа на васелену, човека, живот и смрт, што би ~~имало да чини~~ [illegible] конститутивни део духа човечјег. Није нам то више нужно за живот. Храброст и смисао за делање, и за жртве, црпу људи из наде у моћ технике. Идеје које су некада спадале у област поезије и религије, сада су постале идеје радионица. Тако летеење; тако чаробна филмска вештина, да кажемо баш ~~свим~~ толико. Раније је само мозак човечји имао спос ~~под~~обност кинематографске механике и естетике. Сада је има — и то све више — машина. Још мало, кад фигуре на платну стану ~~а~~ говорити ~~, што можда~~ његовим аутентичним гласом, имаћемо врсту продужења живота једног умрлог човека. . . А летење? Казали су нам ~~,~~ стручњаци, на нашу примедбу да ~~нам~~ је авион још непрестано крут и дрвен, јер не маше и не лети крилима — казали су нам да ће скоро и махати крилима. . . Па ипак, докле досеже сва та будућност ма како будућом да је маштамо? Дотле докле данашњи човек може да даде форму замисли о будућим господарима ове земље и овог живота, врсти њихове власти над природом, врсти њихових поседовања, уживања, борења. А оно даље, а оно остало? Јер, напослетку, филм је само сенка човекова; а авион је, ма колико чудо дивно, марионета оног идејног лета који га прави и куша, оног ~~јединог~~ лета којем не прети умор ни падање. . . А даље, а оно остало? ~~Идући онамо~~ где се мисао откида од свих својих спона са светом материје, ~~тела и предмета,~~ увлачи сама у себе, и мисли ~~само~~ оно што никада неће ући ~~ни~~ у област технике ни у област среће, и што не улази ни у које време. . . Има тренутака кад у човеку стане одједаред све историско и механичко, и он почне да живи по чисто унутрашњим знацима~~, кад заборави ко је лично, у ком столећу постоји, којој територији припада; кад се све конфузности и отужнине искустава изгубе у забораву вишег, религиозног настројења; кад човек живи ослобођењем од живота, и унутрашњим својим трајањем које трајање не контролише сат и ход времена, него само свест~~. То су тренутци кад се човек изолује не само од обичног живота, него и од обичне свести. ~~Када нешто утиче на нас тако — бива само у молитви и у поезији и у музици — да се ослобађамо~~ Ослобађамо се свега чулног и ако остајемо у области чулног. Сва сећања, све бриге, сав живот морања се брише. Претварамо се у бића која нити сеју нити жању; само душа благује, или тугује, или бдије, и то је цео живот. Словеначки лиричар Мурн~~-~~Александров пева:

---

[1] Слушао сам како вода тече,
И видео рибе у њој.
И видео још све што је у свету:
Лист, трску и траву, и шуму и поље,
Све што гмиже и све што узлеће
— — — — — — — — — —
То видео сам, а кажем вам ово:
Ниједно од тих не живи без мржње...

II

> Jaz sem topol samujoč,
> Ki ne seje in ne žanje.

Обичај је рећи да су религија и религиозност, у току векова, имали своје време или своја времена. Говоре то људи који мисле да никакве религиозности нема у оном што су они навикли да, у модерна времена, стављају на место религије: лаицизам, такозвану религију човечанства, разне мистике разних еманципација човека, класа, народа. Варају се. Религиозно стање духа човечјег није редовно, али је стално. Отуда је не само филозофска и поетска~~,~~ него и социолошка мисао о веровању~~,~~ и религиозном осећању људи, стална. Па је зато и молитва стална, и религиозна песма и поема стална. За врлине се пати, [illegible] живи и умире, данас, као од вајкада, откад је човек почео тежити да у неки морални склад доведе оно што он чини, и што његова природа с њим чини. Колика је количина религиозних расположења, мотива и циљева у уметности и литератури, то се заправо и не слути! У сва времена, и баш и тамо где би човек био готов да од прве помисли одрече сваки религиозан момент. Дакле, [illegible] рецимо, у Игу *Контемплација*, или [illegible] Вињиу *Судбина*, или Рилкеу *Књиге монашког живота и смрти*, или у Томпсону и Александру Блоку, него у једном Хајнеу, Бодлеру, Леопардиу. Онај несрећни и неваљали Франсоа Вијон има у свом *Великом тестаменту* ванредно религиозно настројених редака. О смрти, греху, јадилу човечјем, писао је тај прегрешни хришћанин дубоко искрено и спонтано:

T не

III

Je ne suis juge, ni commis
Pour pugnir n'absoudre ~~[illegible]~~ mesfait,
De tous suis le plus imparfait,
Loué soit le doux Jhesucrist.[1]

Упорни унутрашњи живот, ма колико скепсе, очаја или пожуде било у њему, има увек истог смисла линију: увек тежи у високу ~~идеалну и~~ моралну сферу, увек му је светост живота највећи идеал. Сваки Клингсор жели да постане витез Светог Грала. ~~Један од малих Клингсора,~~ Бокачо, који живи и ради ~~[illegible]~~ у доба ренесанса уметности, и знатне религиозне удаљености од строгих праих времена Средњег века; у доба, кад је Пучо Капана сликао шибање Христа, а само мало даље од Христа превртање веселог мајмуна — Бокачо се у једној озбиљној и добро промишљеној песми моли Богородици

IV

di divenir ancor dal destro lato
del tuo Figliuol, tra la beata gente.[2]

Песник, самим тим што је песник, мора спасавати свет и разбијати зидове пакла, мора се одушевљавати идејом доброте и лепоте ~~која је једаред за свагда стала пред спиритуалног човека~~, идејом Бога.

Покушали смо једном приликом избележити врсту антологије религиозних ~~пасуса и страница~~ у целокупном делу једног аутора; додајемо одмах, таквог аутора који нема репутацију да је био носилац верских осећања или да је тонуо у мистицизам. Доживели смо што нисмо снавали. Прегледали смо једва две три свеске, а антологија је била готова, материал за једну врло занимљиву тезу сабран. На свакој трећој четвртој страници,

√ мисли

---

[1] ~~Нисам судија, нит' ми је звање~~
~~Да кажњавам и разрешујем од греха.~~
~~Од свих сам ја најгрешнији,~~
~~Хваљен нек' је благи Исус Христос.~~

[2] ~~да будем на десној страни~~
~~твога Сина међу благословеним.~~

Es wiederholt mir die uralte Melodie: Begehre, und sterbe

95

у скоро сваком ставку од вредности и лепоте — религиозан поглед на свет ~~и живот~~ и душу човечју, и изражен речју или сликом религиозне медитације. Понекад је та слика била благи израз правог побожног смирења; понекад израз муке због непобожности и приближавања злу; а у већини случајева су то биле мисли скоро монашке. Нашли смо код тог писца читав један мали систем учења: да у свакој жељи човечјој има мамац у зло. ~~у зло, као што у Вагнеровом *Тристану* стоји: „Пожели, умри"~~

А древна мелодија ми понавља:
Пожели, и умри.

Поцрпели смо читаву расправу о томе да у свету влада један изопачени идеализам, који је стварно одвратан материјализам: јер диже човека до оних висина које нису његове; приписује му моћи које су божанске, и човек онда, лишен идеалног ~~ослонца у нечем врховном, пада у толико дубље и очајније. . .~~ Не слути се, доиста, колико је религиозности свакад и свугде. Већина осећаја и стања у човеку дижу се од времена на време до нарочитих вредности, у вези са религиозношћу духа ~~у нама~~. Религиозност једнако живи и сарађује у људма. Највише у онима који су у стању да раде што је највиши рад, да стварају, дакле у уметницима и песницима. У поезији скоро свих чувених песника — сваки летимичан оглед ће то доказати — више је пута дотакнут Бог него човек, више пута недокучно него знано, бар толико пута смрт колико пута живот. ~~Баш ових дана, обновило нам се то литерарно искуство у живом~~ животу. Препоручили смо, у току разговора, једном од најбољих југословенских мислилаца и научника чувену новелу чувеног немачког романсиера Томася Мана *Der Tod in Venedig*, у којој једно дете ванредном лепотом својом храни, потреса и троши остарелог песника, у последњем великом доживљају који ће донети катастрофу бритку и наглу као муња. . . Велика уметничка вредност дела добила је, дакако, све дужно признање, али се читалац, иначе човек од егзактне науке, узбудио религиозно, и овако нам се обратио: „На 141 страни каже Томас Ман: Die Erkenntnis ist der Abgrund, und auch die Schönheit führt zum Abgrund. . .[1] А ја се питам: шта онда *не* води у понор, и шта спасава и познање и лепоту од понора? Одговор на то питање је један само. . ." Онај последњи одговор који је човек у стању дати: неку религиозну врлину морамо имати поред сазнања и осећања лепоте, да бисмо могли остати крај понора ~~и не пасти у њега.~~

Врлина је реч која се данас скоро више никако не употребљује. Не служе се њоме ни свештеници у проповедима. Прочитамо је свега у оним отужним хомелијама новоизабраних француских академика, у којима славе човека чија смрт им је била од користи. Па ипак, ~~како смо већ рекли,~~ живи се и умире за врлине и данас. Само, у наша времена, ~~кад се религиозно осећање затрпава и игнорише,~~ под врлином ~~[illegible]~~ разуме више једна врста ~~[illegible]~~ грађанске дисциплине, у најбољем случају једна разумна зрелост човекова да не чини порок или неред противан врлини, ~~је~~ него битан ~~[illegible]~~ квалитет у човеку, ~~тако рећи [illegible]~~. Посмотримо, примера ради, ~~религиозно~~ осећање правде, као грађанску врлину, и као религиозно осећање. Правда и неправда, то су два појма и две речи које су непрестано у промету, у држави и у свим њеним институцијама. То су, из дана у дан, при свима одлукама, полазне тачке, гледишта, критериуми. Па ипак је осећање правде у смислу Божјег закона ~~тако~~ ретко као и све друге врлине. У грађанском смислу, правда је један механизам, један регулатор функција и односа; То је она церемониозна јустиција која живи ~~управо~~ од тога што има неправди, и чија је делатност суђење и кажњавање у животу свакидашњице, и која, као ретко која врлина, подлежи игри релативности, тако да због [illegible] сталних неправди у животу никога, ~~сем оног ко је [illegible]~~, ни глава не заболи. Правда у религиозном смислу, то је принцип на којем свет стоји; то је нешто што *мора* бити, и што пре или после бива; то је суђење у Божјим рукама; то је једна од оних, како се у филозофији зову, последњих истина, која се кроз сву историју јавља у ~~сублимном~~ ~~и~~ страшном начелу: *све се плаћа.* Неправда, у религиозном смислу, тако је велико зло, да одједаред негира све што постоји. Она је тако велики бол, да човек не може да га издржи, и умире због њега. Има социолога и филозофа, па чак и религиозних писаца, који, у односу људи, правди дају више значење него љубави. Боје се несталности, ~~јер нечистоће~~ људских симпатија, и окрећу се чистој врлини, правди. Није тешко разумети овакво становиште. Правда, заиста, стоји више од истине. Истина је апстрактна, правда је витална. Правда је свест савести човечје. Кад би дубока и чиста правда овладала светом, престали би болети сви болови и сва страдања. Библијски је истинита и свечана она Кантова реч: „Нестане ли правде, не вреди више да људи на земљи живе... Свеукупна зла која човек трпи, ништа су према неправди.“

---

[1] Познање је понор, а лепота такође води у понор.

Наше време, XX век, век који води своје традиције из XIX, скептичног и материјалистичког века, наше време се обично обележава као епоха индиферентности за религију и за труде аскетске. Људи нашег доба имају и тенденцију и манију журбе, покрета, мењања места. Дужности и занимања се не даду више замислити без удаљених станица и вожње. ~~[illegible]~~ За медитацију, дакле, за лектиру, за вежбање унутрашњег живота, нема првог и основног услова, нема мира, преданог посматрања једног предмета, пуштања да нас, у тишини, мисли обузму као маховина [illegible] ~~крај пута заостали~~ камен. Модерна хитња тако скопчава чињеницу за чињеницу, ~~спољашњег живота,~~ да нигде не остаје пауза

26

сјајно, у својој књизи *La défense de l'Occident* целу западну културу на бази католичанства. И тако даље и даље. Највећи део модерне католичке литературе је толико озбиљан, и неоспорно уметнички, и неодољиво оплемењавајући, да они који религиозност одбацују могу свега толико да ту литературу ~~игноришу~~. игноришу. У Француској и у Италији ~~има, уосталом, израђена читава~~ постоји научна доктрина, најновија у тумачењу романтизма: да романтизам није ништа друго до мистицизам; ваља признати, данашњи романтизам доказује то ~~[illegible]~~ чудним спојем.

Ренесанси хришћанства и католичанства у свету уметности, можда се не треба ~~ни мало~~ чудити. Религије уопште, хришћанство понаособ, ~~а у њему католичанство понаособ~~, дали су кроз векове, у архитектури и ликовној уметности највећи део најбољег што свет има, а у поезији велики део. Догме, моменте библијске, животе и дела светаца, учења аскета — све то су просветљавале, и садржинама пуниле, гениалне главе, и све је то на тај начин постало неисцрпно дубоко и богато, у извесном смислу вечно. Сетимо се, на пример, уметничке ~~скале~~ образа мотива Парсифала, почевши од Циклуса о краљу Артусу, преко, рецимо, поеме Волфрама фон Ешенбаха, па до величанствене поезије и музике, ~~[illegible] изнесене философије~~, Рихарда Вагнера. Или, сетимо се мотива Благовести. Та најтежа и најтврђа догма израђена је уметнички много стотина пута, чак много хиљада пута, ако се ~~почне~~ рачуна од првих миниатуриста [illegible] сликара. Та је догма толико немилостиво догма, да просто нема другог начина артистичке представе до оно стереотипно једно према другом стављање свега две фигуре, и [illegible] још са скоро апсолутно фиксираним душевним стањима, чак и позама. Па ипак, колико је разних мајстора, и каткада у више махова једног истог мајстора, привлачила баш та тема. До данашњег дана. Колико ингениозности у сливању човечанског и божанског; колико муке да се контемплира натприродно; колико правих чуда уметности да се Маријино тело и лице учине тако прозирним и чистим, да човек ~~чисто~~ почне разумом разумевати оно што о зачећу Христа каже средњевековна анонимна строфа у антологији словеначких песама, коју смо у наслову ~~овога рада~~ навели:

VII

Kakor sonce skoz glaž (стакло) gre,
glaž ta se ne razbije:
glej, tako je rojen bil
Jezus od Marije.

Непрестано и неисцрпно се ~~мисли~~, слика и пева оно недокучно што је дрхтало у простору, ~~— некад толиком колика је била комора Маријина, некад толиком колико чини~~ прамен ваздуха између подигнутог прста Арханђелова и на одбрану избачене руке Маријине — неисцрпно се преживљује тај трен и та загонетка. Почевши, рецимо, са оном примитивном, без трљања главе састављеном песмом Нирнбершких мајстерзингера, (у збирци *Wie unsere Väter beteten*):

VIII

Maria zart, von edler Art,
du hast uns rein geboren ein Kindlein auserkoren,
sonst wären wir verloren.[1]

па до, узмимо, модерног Рилкеа, који је у збирци *Das Marienleben*, у песми *Благовести*, симфонисао чудне моменте, имао визију да се од „судара“ погледа анђела и девојке све у свету испразнило, сва моћ света код њих двоје усредсредила, од тога се нешто десило у природама весника и Марије, усамљено њихово сретање се угрејало и осветило религиозном уплашеношћу њихових душа:

IX

— — — — — — — sieh,
dieses erschreckt. Und sie erschraken beide.
Dann sang der Engel seine Melodie.

У једној италијанској антологији, ванредно драгоценој, о којој ће још бити речи, има, опет на тему Благовести, песма безименог поете XV века, прекрасно наивна, у којој се песник решио да право и просто запита ту девојку са скоро самртном озбиљношћу на челу: шта је мислила у часу појаве Арханђела и у стању свога узнемирења:

X

Dimmi dolce Maria, a che pensavi
quando l'Angiol t'apparse,
humile a te inchinarse,
dieti salute, e tu te ne turbavi?

Марија, или не уме или неће да открива тајну; ~~она тек~~ али драговољно испуњава жељу побожне душе препричав~~ши~~ од прилике оно што знамо из традиционалне књижевности о благој вести. ~~али су~~ Строфе у којима тече дијалог беле су и звонке као сребро. Још је та песмица као уоквирена у две илустрације; с једне стране, у репродукцију дрвореза насловног листа једне збирке разних похвала Богородици, из XV века, издате о трошку Лоренца Мањифика; а с друге, у репродукцију Ботичелијевих *Благовести*, оне познате слике где место голуба једно танано високо дрво стоји пред отвореним прозором као зелена буктиња наде и радости.

√ајући

√су

Занимљива је, у већ споменутој немачкој антологији, варијанта Благовести у стиховима Валтера фон дер Фогелвајде,

---

[1] Маријо нежна, од природе племените,
родила си нам у чистоти дете изабрано,
и тако смо се спасли.

[2] — — — — — — — ето,
то плаши. И уплашише се он и она.
Тад анђео запева своју песму.

[3] Реци ми, блага Маријо, на што си мислила
кад ти се Анђел јавио,
скрушен ти се поклонио,
поздравио те, а ти се смутила од тога?

Насупрот обичају, он замишља Богородицу не као изненађену девојку, него као чисту бремену жену, и каже:

XI

> Kein Wunder mocht dem gleichen je:
> du Engel Herrin, du trugest ihn ohne Weh.[1]

(Наставиће се.)

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ.

Колико смо ми ~~почели~~ устезати се са [illegible]

ТАЈНА АЛБРЕХТА ДИРЕРА.

(4.)

Дела Албрехта Дирера постају, привремено, врло једноставна и типична, после сензационалне године дрвореза за *Виђење Јованово* (сензационална разуме се, сад, а не у његово доба).

Ограничен Нирнбергом, опкољен мутним временом лутеранским, окружен тесним кругом своје породице, множином дакле појава шарених и пролазних, празних и узалудних, врло честим патњама, радно је свој посао пажљивошћу златара, али и неким огорчењем. Ипак ти послови прилично јасно означавају завршетак једног дела његовог живота и врло су прегледни.

Из године 1499 сачувано је више његових слика. (Писати о Диреру, значи, каже Велфлин, судити над 1200 цртежа, отисака и слика.)

Оплакивање, на изложби бр. 50 (чију смо првобитну композицију споменули у Минхену), сликано можда сарадњом помоћника, спомињемо опет, ради његових боја, жутих, црвених, плавих, (особито тонови на Магдалени), подвлачећи колорит, који немачки есејисти, (изузев Велфлина), тако радо превиђају у Диреру, и у младом Диреру. При овој слици нарочито, која можда и није много Диреровом руком сликана.

Потпун утицај талијанског сликарства, у тадашњем Диреровом сликарству, хипермодерном, у тадашњем Нирнбергу, као данас утицај Париза у сликарству уопште, спомињемо и при тој слици. Манир, помало већ прециозан, пренесен из Ломбардије, више посредно, по нашем мишљењу, као што се преносе мисли, а не непосредно, безначајан уосталом за тајанственост Диреровог бића.

На портрету Осволта Крела (бр. 47), који има чак црвени застор, то исто, али приметивши опет изванредну моћ задржавања нечега невидљивога у видљивој слици, о којој ћемо размишљати када будемо споменули све портрете Диререве који се не заборављају.

На портретима брачнога пара патриција Тухера из исте године (бр. 113) види се још једном немачки сликар, син златара, врло осетљив за оштрину цртежа, за неку нидерландску

---

[1] Томе чуду ништа није равно:
краљице анђелâ, носила си га без бола.

[illegible] у [illegible]

тачност у послу, са бојама бледим и мирним уметности свога завичаја. По тим сликама не би се очекивало тајанствено и чудно биће Дирерово, што нам је ишло у сусрет већ са ерлангеншким цртежом. Волгемутова вредноћа и тачност, помешана нидерландским цртањем, у једном много талентованијем ученику, било би све што би те слике доказивале, али без жарке величине. Ни трага пак од огромности готске, која се била открила, како Велфлин упозорава, над животом, у архитектури. Уз те слике најлакше се нижу много доцније, сопствене речи самог сликара: „Добра слика се не може начинити ван марљивости и труда. А по мени, што тачнија и сличнија слика бива, све је боље дело. Ма да су неки другог мишљења и говоре о том какви би људи требали да буду. О том са њима нећу да се препирем. У свему томе сматрам да је природа прави мајстор, а сан људи празно беспуће. Творац је начинио људе као што треба да су и права лепота ту је у свој гомили људи. Оном који ту заиста зна да изведе пре бих следовао, него оном који би хтео да замисли и начини нову меру, непознату међу људима“.

Из те исте године сачуван је фини бакрорез, који називају *Марија са мајмуном.* Хен мисли да се на облику Мајке Божије и чеда Божијег, може приметити утицај начина Лионардовог. У пејзажу, који испуњава целу позадину, видни су трагови нирнбершких пејзажа, Дирерових скица, а нарочито његовог акварела из завичаја т. зв. *Weiherhaus.* (Британски музеј.) Свакако, и по немачким есејистима, једна врло талијанска ствар. За нас дивна, због меланхолије која је провејава и идеализма. Велфлин спомиње, поводом ње, Лоренца ди Кредиа. Ма кога, међутим, споменули, ту је на цртежу Диреровом, као и на *Апокалипси*, она скоро болешљива осетљивост за племенитост и нежност линија, за виткост и елеганцију ставова коју је тамо у Швапској толико имао Шонгауер, кога је Дирер више од свих других тражио, да би код њега учио и који је цртао танане младиће, свете Севастиане, у позама Антонија Полајуоло, цртач пре свега, као и Дирер, који је до смрти волео те змијске пруге и потезе, рафиниране и виртуозне, од којих га је требао, како Велфлин мисли, да излечи једино Мантења. Свакако, тај рани бакрорез младости, једна изванредна је лирика пригушеног живота и сликарске моћи са својим ванредно постављеним облацима, који све подижу у вис, лако, као мехурови од сапунице, пробијени ваздухом и зрацима. Са својом водом, усред слике, над којом је пејзаж, а пред којом седи та млада мати одлично цртаног тела и код њених ногу то везано мајмунче, (обични додатак, којим се сликар размеће, мисле есејисти), тако меланхолично и тако значајно, за целу ту композицију тишине и жалости, од које скоро не знам чистије, светле и беле, тако да је каткад лепша и од најзначајнијих, много доцнијих, бакрореза Дирерових, црних од потеза и претрпаних од виртуозности.

[illegible]